

Regional landskapsstrategi för Östergarnslandet

Rapporter om natur och miljö nr 2012:4

Länsstyrelsen
GOTLANDS LÄN

1 Sammanfattning	3
2 Inledning	3
Projektbakgrund	4
Mål och målgrupp.....	4
Val av område och avgränsning	5
3 Landskapsperspektiv – ett sätt att se	5
FN:s konvention om Biologisk mångfald	5
Europeiska Landskapskonventionen.....	6
Miljökvalitetsmål.....	6
Definitioner	7
Upplevelsen av ett landskap.....	8
Landskapsperspektiv och samverkan	8
4 Gotland – en speciell plats på jorden.....	9
Natur och kultur	9
Anga	10
Kräklingbo	11
Gammelgarn	11
Östergarn.....	12
Ardre	13
Landsbygdens förutsättningar.....	13
Bebyggelse	15
5 Skydd av strand, natur och skog på Östergarnslandet.....	16
Strandskydd	16
Lagstiftning	16
Naturreservat Gotlandskusten	17
Skydd av natur och skog.....	17
Lagstiftning	17
Former för skydd av områden	18
Skyddade områden på Östergarnslandet	18
6 Genomförande och resultat.....	19
Upplägg och förankring.....	19
Samverkan och metod	20
Kvällsmöten	20
Barn och ungdomar.....	21
Information om landskapet med hjälp av GIS	21
7 Frågor som engagerar.....	22
Levande kulturlandskap.....	22
Bevarandeåtgärder.....	23
Vatten och avlopp	23
Ställplatser för husbilar	23
8 Landskapsperspektivet i Gotlands offentliga förvaltning	24
Tre ständpunkter	24
9 Tillsammans gör vi landskapet möjligt	24
Bevarande av biologisk mångfald.....	25
Landskapsstrategin som katalysator.....	25
Konsekvenser i samband med skydd av områden.....	26
Landsbygdsutveckling och service	26
Olovlig terrängkörning	26
Tillgång på vatten och avlopp.....	26
Potentiellt kartmaterial.....	27
Landskap för alla	27

Dialog ger förtroende	27
10 Slutsatser.....	28
11 Referenser	29
Elektroniska källor.....	29
Tryckta källor	29
Otryckta källor	30
12 Bilagor	31
Bilaga 1, Karta över ny fritidsbebyggelse på Östergarnslandet mellan åren 1988 och 2009.	31
Bilaga 2, Naturreservat på Östergarnslandet	32
Bilaga 4, Tips på mötesupplägg.....	47
Bilaga 5, Minnesanteckningar kvällsmöten	50
Bilaga 6. Skogs- och kulturdag med Kräklingboskola.....	59
Bilaga 7. Habitatkartering av Östergarn socken utan naturtypskoder.	60
Bilaga 8. Habitatkartering av Östergarn socken med naturtypskoder.	61

1 Sammanfattning

Naturen på Gotland erbjuder upplevelser och tjänster för såväl boende som besökare. Landskapet ska tillgodose många intressen, både de som finns idag och de som kommer i framtiden. Det ställer krav på naturen men också på förvaltningen av landskapet.

Sveriges länsstyrelser fick år 2010 i uppdrag av Naturvårdsverket att ta fram en regional landskapsstrategi för respektive län. På Gotland valde Länsstyrelsen att inrikta arbetet på området Östergarnslandet. Projektet ska komplettera framtida analyser av landskapet och avspeglar Länsstyrelsen i Gotlands läns vision om en offentlig förvaltning med öppenhet, ansvarstagande och engagemang som ledord. Strategins mål är att skapa en helhetssyn på landskapet, införliva arbetssättet i den offentliga förvaltningen samt att underlätta offentliga planeringsprocesser.

För att arbetet med att bevara det gotländska landskapet ska bli långsiktigt hållbart är det viktigt att det görs utifrån rätt underlag och på väl utvärderade grunder. Arbetet med landskapsstrategin har baserats på dialog och lokal förankring. Projektet har strävat efter att väcka intresse för landskapet hos alla människor, oavsett kön, ålder eller etnicitet. Genom en ökad kunskap och ett högre förtroende kring myndighetsprocesser är förhoppningen att också ansvarstagandet för landskapet ska öka.

Projektet har tagit fram tre ståndpunkter som ska underlätta att landskapsperspektivet blir en naturlig del av Länsstyrelsens samtliga verksamheter. De grundas på Länsstyrelsens vision, men också på de diskussioner och önskemål som kommit fram under arbetets gång. Ståndpunkterna ska beaktas och eftersträvas i varje beslut som myndigheten fattar i framtiden och lyder som följer:

- Det gotländska landskapets värden, såsom arter och kulturellt arv, ska bevaras och upprätthållas i dialog med utveckling och nyttjande av naturens resurser
- Förståelsen för och uppskattningen av gotländska landskapsvärden ska öka bland boende, besökande och verksamma på Gotland
- De socioekonomiska förutsättningarna för boende och verksamma i det gotländska landskapet ska inte missgynnas eller hindras från utveckling

Landskapsstrategin för Östergarnslandet är början på ett långsiktigt arbete för ett landskap som ska kunna nyttjas av generationer framöver. Det är ett viktigt steg mot en hållbar offentlig förvaltning där landskapsperspektivet har en tydlig roll och där den biologiska mångfalden värderas jämsides med ekonomiska och sociala aspekter.

2 Inledning

Oavsett var vi befinner oss är vi omgivna av ett landskap, det kan vara ett kulturlandskap, ett skogslandskap eller ett stadslandskap. Gemensamt för alla landskap är att de är ständigt föränderliga och upplevs på en rad olika sätt beroende på vilka vi är och vad vi har för intressen och erfarenheter. Människan spelar en stor roll för landskapets utveckling, men landskapet har också en stor påverkan på oss människor.

För att kunna fortsätta njuta av alla tjänster som landskapet ger oss måste vi lära oss att nyttja det på ett hållbart sätt. Ett viktigt steg i det arbetet är att använda ett landskapsperspektiv i offentlig planering och förvaltning. Genom att beakta samtliga dimensioner i landskapet är förhoppningen

att utveckling och bevarande ska kunna ske i balans med varandra och att framtida generationer ska kunna ges möjlighet till att nyttja landskapet så som vi gör idag.

Länsstyrelsen i Gotlands län har under åren 2010 och 2011 drivit ett projekt för att ta fram en regional landskapsstrategi för länet. Projektet, Landskapsstrategi för Östergarnslandet, syftar till att komplettera framtida analyser av landskapet och avspeglar Länsstyrelsen i Gotlands läns vision om en offentlig förvaltning med öppenhet, ansvarstagande och engagemang som ledord. Inom ramen för projektet har tre ståndpunkter kring landskapet tagits fram. Punkterna är baserade på dialog och är tänkta att säkerställa att landskapsperspektiv används i samtliga framtida beslut som fattas vid myndigheten.

Projektbakgrund

Samtliga Sveriges länsstyrelser fick i sitt regleringsbrev för år 2010 i uppdrag att särskilt redovisa insatser och resultat gällande regionala landskapsstrategier. I Naturvårdsverkets regleringsbrev för samma år fanns även reglerat att medel ska anvisas till länen under 2010 för att arbetet med regionala landskapsstrategier skulle komma igång. Naturvårdsverket tog fram en handledning¹ för arbetet och enligt denna ska strategierna spegla hur olika aktörer gemensamt ser på långsiktigt bevarande, nyttjande och utvecklande av naturvärden, ekosystemtjänster och andra värden i landskapet. Uppdraget som tilldelats länsstyrelserna utgår från Ekosystemansatsen som i sin tur baseras på FN:s konvention om biologisk mångfald².

I miljömålspropositionen, 2009/10:155 Svenska miljömål – för ett effektivare miljöarbete, står det uttryckt att bevarandeinsatser ska kompletteras med utvecklings- och planeringsinsatser för ett hållbart nyttjande av biologiska resurser utifrån en helhetssyn på landskapet. Propositionen anger även att man avser att uppdra åt Naturvårdsverket att kontinuerligt följa och utvärdera länsstyrelsernas arbete samt hur de regionala landskapsstrategierna kan bidra till att uppnå ett hållbart nyttjande och en bättre samordning av olika insatser. Landskapsstrategierna anses även utgöra värdefulla underlag för infrastrukturprojekt, översikts- och detaljplaner, planering för skydd och skötsel av naturområden och arter och vattenmyndigheternas åtgärdsprogram eller åtgärder för att förebygga till exempel översvämningar. Strategierna är också tänkta att utgöra ett användbart underlag för kommande regionala utvecklings- och tillväxtplaner. Detta påpekas samtidigt som att vikten av att den enskilde markägarens bedömningar av sitt brukande av landskapet görs utifrån ett större sammanhang betonas.

Mål och målgrupp

Länsstyrelsen i Gotlands län har som ambition att ekonomiska, sociala och miljömässiga konsekvenser ska beaktas i samband med alla beslut som fattas på myndigheten. Framtagandet av en landskapsstrategi på Östergarnslandet är ett led i det arbetet. Målet med strategin är att bidra till en helhetssyn på landskapet samt synliggöra biologisk mångfald. Underlaget som tas fram inom ramen för projektet ska underlätta offentliga planeringsprocesser samt kunna användas i Länsstyrelsens samlade arbete i området Östergarnslandet. Genom att etablera en löpande kommunikation mellan myndigheter och lokala aktörer ska kunskapsutbytet stimuleras och projektet ska aktivt arbeta för att inkludera alla människor med intresse i området, såväl kvinnor som män, utlandsfödda, barn och äldre.

¹ Naturvårdsverket, 2010.

² Se kap *Konventioner om biologisk mångfald och landskap*

Målgruppen för landskapsstrategin utgörs bland annat av Länsstyrelsen där strategin ska kunna utgöra ett underlag inom fysisk planering, i samband med skydd av områden och andra till beslut som rör landskapet. Vidare ska landskapsstrategin också fungera som stöd för andra aktörer samt för de boende i området. På sikt finns även förhoppningar om att materialet ska kunna nyttjas direkt av allmänheten, till exempel genom en webbportal där kartmaterial och information ska vara tillgängligt och sökbart på ett lättfattligt sätt.

Val av område och avgränsning

Landskapsavsnittet som Gotlands läns regionala landskapsstrategi fokuserar på kallas Östergarnslandet och ligger på Gotlands östra sida. Området är mycket attraktivt i och med sina natur- och kulturmiljövärden, men intresset är också stort i trakten för landsbygdsutveckling, företagande, sommarboende med mera.

Östergarnslandet definieras i landskapsstrategin som ett område bestående av fem socknar, Anga, Kräklingbo, Östergarn, Gammelgarn och Ardre, alla med kust mot Östersjön. Avgränsningen är gjord bland annat utifrån indelningen av skötselområden för naturreservat som används på Länsstyrelsen sedan tidigare. Det är även denna definition av Östergarnslandet som används i gällande fördjupade översiktsplan för området som antogs 1995. Valet av Östergarnslandet motiveras även av Region Gotlands planer på att ta fram en fördjupad översiktsplan för området under år 2012. Målet är att strategin ska kunna användas som verktyg i samband med Länsstyrelsens framtagna underlag till, och vid samråd kring, den kommande fördjupade översiktsplanen.

3 Landskapsperspektiv – ett sätt att se

Det har länge funnits en strävan efter att få en helhetssyn på användandet av naturresurser och bevarandet av miljön som den ser ut idag. Frågan har haft svårt att få genomslag men på senare tid har den fått allt mer plats, såväl i världspolitiken som på den regionala nivån.

FN:s konvention om Biologisk mångfald

Tillsammans med ca 170 andra länder har Sverige undertecknat FN:s konvention om Biologisk mångfald³. Det innebär att Sverige förbinder sig att vårda den biologiska mångfalden och nyttja den på ett uthålligt sätt.

I samband med att konventionen trädde i kraft 1993 skapades en arbetsmetod som kallas Ekosystemansatsen⁴. Syftet var att underlätta arbetet med att nå konventionens mål. Arbetsmetoden är tänkt att fungera som en sorts förvaltningsstrategi där bevarande och nyttjande av biologisk mångfald sätts i ett större sammanhang, ett så kallat landskapssperspektiv. Landskapsspektivet inkluderar förutom naturen och miljön även ekonomiska och sociala aspekter. Ambitionen är att ekosystemansatsen, med sitt bredare perspektiv, ska kunna identifiera de effekter som åtgärder har på andra ekosystem, eller områden, än de som står i fokus för en specifik åtgärd.

Ekosystemansatsen har inte fått det genomslag som förutsattes och har sedan den skapades ansetts både vara svår att tillämpa och relativt okänd. Genom att ta fram landskapsstrategier är

³ Centrum för biologisk mångfald (webb)

⁴ Naturvårdsverket, 2007.

förhoppningen nu tillämpningen av Ekosystemansatsen ska underlättas och att helhetssyn inom offentlig förvaltning ska förbättras.

Europeiska Landskapskonventionen

Landskapsperspektivet och landskapstrategier omnämns i ytterligare en konvention, den Europeiska landskapskonventionen. Den tillkom på Europarådets initiativ och trädde i kraft i Sverige 2011. Landskapskonventionen har som mål att förbättra skydd, förvaltning och planering av landskap och innefattar alla typer av landskap som människor möter i sin vardag och på sin fritid. Konventionen strävar efter att öka det europeiska samarbetet kring landskapsfrågor samt stärka allmänhetens delaktighet. I konventionen lyfts även frågor kring att det finns många olika beskrivningar på ett och samma landskap och att detta kan göra att synen på ett och samma landskap kan variera. Upplevelsen och värdet av ett landskap kan till exempel utgå från geografi, den biologiska mångfalden eller från ekonomi och kulturhistoria⁵.

Inom ramen för den Europeiska Landskapskonventionen identifieras tre principer; skydda, förvalta och planera. Alla länder, inklusive Sverige, som ratificerat konventionen åtar sig att följa dessa. För Sverige innebär det bland annat att landskapet ska erkännas i svensk lagstiftning och medvetandet om dess värde och betydelse ska ökas i samhället, hos privata organisationer och hos offentliga myndigheter. Sverige åtar sig att verka för ökad delaktighet i beslut och processer som rör landskapet, både lokalt och regionalt, och att helhetssynen på landskapets värden ska utvecklas och förvaltas på ett hållbart sätt⁶.

Miljökvalitetsmål

I slutet av 1990-talet beslutade Sveriges riksdag 15 stycken nationella miljökvalitetsmål. Dessa kompletterades senare med ytterligare ett mål, Ett rikt växt- och djurliv. Det 16:e miljökvalitetsmålet syftar till att bevara och nyttja den biologiska mångfalden på ett hållbart sätt, för nuvarande och framtida generationer. Målet strävar efter att värna arters livsmiljöer och ekosystem inklusive deras funktioner och processer. Arterna ska kunna fortleva i långsiktigt livskraftiga bestånd med tillräcklig genetisk variation. I målbeskrivningen står också att människor ska ha tillgång till en god natur- och kulturmiljö med rik biologisk mångfald, som grund för hälsa, livskvalitet och välfärd.

Miljökvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv anses vara mycket svårt att nå inom en generation, fram till år 2020. Det anses bero på att många biologiska resurser inte nyttjas hållbart, bland annat inom jordbruk, skogsbruk och fiske. Flera vanliga arter minskar och läget för hotade arter har försämrats betydligt. Nära tvåtusen arter klassades som hotade enligt den senaste rödlistan från 2010⁷. För att vända trenden och hejda förlusten av biologisk mångfald behövs breda insatser. Nya metoder måste utvecklas för att bevara och nyttja biologisk mångfald och ekosystem på ett hållbart sätt. För att nå bästa resultat i det arbetet krävs ett brett landskapsperspektiv. Det kräver att olika aktörer samverkar i större utsträckning än i dag. Som en del i satsningen för att nå miljökvalitetsmålet omnämns landskapsstrategier, som också ses som ett möjligt sätt att följa upp tillämpningen av ett landskapsperspektiv i förvaltningen av ekosystemen⁸.

⁵ Transport Mistra (webb)

⁶ Riksansantikvarieämbetet a (webb)

⁷ Miljömålsportalen a (webb)

⁸ Naturvårdsverket, 2010.

Definitioner

FN:s konvention om Biologisk mångfald definierar begreppet *biologisk mångfald* som:

”variationsrikedomen bland levande organismer av alla ursprung, inklusive från bland annat landbaserade, marina och andra akvatiska ekosystem och de ekologiska komplex i vilka dessa organismer ingår; detta innefattar mångfald inom arter, mellan arter och av ekosystem”⁹.

Den här definitionen är den som används i landskapsstrategin för Östergarnslandet. Begreppet betonar att landskapet runt omkring oss innehåller många olika naturtyper, olika arter, en genetisk variation inom arterna och att alla dessa har betydelse för vår värld som vi känner den idag.

Bevarande av biologisk mångfald innebär bland annat att våra städer ska planeras så att djur och växter kan fortsätta leva i vår närhet och att skogen ska brukas och nyttjas så att alla djur och växter i skogslandskapet kan leva kvar där. Det innebär också att alla ekologiska processer, till exempel fotosyntes, mineraliseringen i jorden och pollineringen av grödor ska bevaras för att vi ska fortsätta att få mat och rent vatten. I begreppet ingår även alla miljöer som skapats av människan, till exempel åkrar, trädodlingar, parker och våra tama djur och växter. Bevarandet av biologisk mångfald handlar lika mycket om att rädda lantraser som sällsynta skalbaggar.¹⁰

Den Europeiska landskapskonventionen definierar *landskap* som:

”ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer”¹¹

I svenska ordböcker anges att ordet landskap har sitt ursprung i en geografisk avgränsning, till exempel Uppland eller Gotland. I arbetet med landskapsstrategin för Östergarnslandet används dock den Europeiska landskapskonventionens definition av landskap. Utifrån den kan varje aktör se och värdera värden i landskapet på olika sätt. Ett landskap kan med andra ord ha flertalet dimensioner och minst lika många funktioner. Det kan till exempel vara lika viktigt för produktion av livsmedel och som det är för rekreation och en fridlyst arts fortsatta existens.

FN rapporten Vår gemensamma framtid, även kallad Brundtlandrapporten, definierar begreppet *hållbar utveckling* som:

”en hållbar utveckling tillgodoser dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjlighet att tillgodose sina behov”¹²

Rapporten Vår gemensamma framtid gavs ut i slutet av 1990-talet och beskriver hållbar utveckling som att den även omfattar sociala, ekologiska och ekonomiska aspekter. Begreppet syftar till en höjd livskvalitet för människor och för nå detta krävs helhetssyn, dialog och kritiskt tänkande samt en vilja till positiv förändring. Hållbar utveckling är en grundpelare i Länsstyrelsen på Gotlands förvaltning, inte minst i arbetet med landskapstrategin för Östergarnslandet.

⁹ Centrum för biologisk mångfald (webb)

¹⁰ Centrum för biologisk mångfald (webb)

¹¹ Riksantikvarieämbetet b (webb)

¹² Miljömålsportalen b (webb)

Upplevelsen av ett landskap

Landskap skapas genom interaktion mellan människa och natur. De förändras ständigt som svar på naturliga processer samt olika behov och prioriteringar i samhället. Landskap är med andra ord inte statiska utan genomgår löpande oförutsägbara förändringar. Det ställer nya krav och ger effekter på landskapet som, i sin tur, föder nya förändringar. Att frysa ett landskap exakt som det ser ut vid en tidpunkt är omöjligt, men att underhålla nyckelkaraktärer som ligger till grund för upplevelsen av landskapet och som värdesätts av betraktaren är något lättare. Genom att identifiera dessa nyckelkaraktärer underlättas bevarandeinsatser samtidigt som samhällets övriga sociala, ekonomiska och miljömässiga behov möts¹³.

Den största källan till upplevelsen av ett landskap är ofta naturens form. Vattendrag har en viktig roll i utformningen av ett landskap, medan geologi, jordmån och växttäckning snarare avgör användningen. Vilka arter, hur många av en viss art det finns och utbredningen av deras habitat kan också spela en viktig roll för utformningen och användningen, av ett landskap¹⁴.

Människor drar olika slutsatser och ser olika hinder eller möjligheter beroende på vilka erfarenheter och kunskaper de har sen tidigare. Även sammanhanget som personen befinner sig i spelar stor roll för upplevelsen. Betraktarens sätt att se på ett landskap beskrivs ibland som att denne har olika typer av "glasögon" på sig. Till exempel har ofta en person som bor och verkar i landskapet och som är direkt beroende av det, en annan upplevelse än en förbipasserande som uppskattar landskapet på distans.

Gotland besöks årligen av ca 800 000 turister, många av dem besöker Östergarnslandet. Även dessa upplever landskapet olika beroende på deras kulturella identitet, värderingar och sociala nätverk. Ett besökslandskap upplevs därmed också olika, beroende på vilken generation eller samhällsgrupp besökaren tillhör. Alla dessa olika upplevelser påverkar vilken ingång betraktarna har i en diskussion kring vad som ska förvaltas, hur och varför det ska göras¹⁵.

Forskning gjord på vilka egenskaper som människor i allmänhet prioriterar när de bedömer om en upplevelse av en plats anses som positiv eller negativ, visar på att miljöer med glest placerade träd på slät mark oftare upplevs som positiva i motsats till landskap med tät vegetation. Det finns även studier som visar på att ostördhet, naturpräglad miljö och trygghet är kvaliteter som leder till välbefinnande i landskap¹⁶. Hur vi upplever landskapet kan också ha en viktig betydelse för hur vi använder eller värderar dess karaktär och resurser. För att bevara upplevelser och värden är det viktigt att förstå vad landskapet består av, hur det kom att se ut som det gör och på vilket sätt framtiden kan komma att förändra det.¹⁷

Landskapsperspektiv och samverkan

Alla landskapets värden förtjänar att bevaras, natur och kultur, men också produktion, rekreation och friluftsliv. I bevarandearbetet har landskapsperspektivet en viktig roll för att stärka befintliga processer inom planering och för att underlätta arbetet med att komma fram till värderingar och prioriteringar som kan tillgodose olika intressen. Planeringsarbete på landskaps- eller regional nivå kräver goda relationer mellan bevarande- och nyttjandeintressenter och markägarnas,

¹³ Peak District (webb)

¹⁴ Peak District (webb)

¹⁵ Eksvärd, K. mfl., 2006.

¹⁶ Kaplan & Kaplan, 1998, Grahn & Stigsdotter, 2003 & Boverket, 2007.

¹⁷ Peak District (webb)

brukarnas, kommunernas och allmänhetens förståelse för problemen. Deras vilja att bidra till att nå gemensamma mål är avgörande för ett framgångsrikt arbete.¹⁸

Arbete i ett landskapsperspektiv förutsätter att många olika kompetenser nyttjas och att samverkan är en naturlig del i arbetet. Det är viktigt att poängtera att samverkan inte ska handla om att tycka lika eller göra exakt samma sak, utan att dra nytta av de skillnader som finns. Naturvårdsinsatser som genomförs utan lokal förankring resulterar ofta i missnöje. Genom att använda öppna beslutsprocesser kan tillit för den offentliga verksamheten växa samtidigt som effektiviteten i genomförandet och förståelsen för de aktuella frågorna ökar. Många gånger blir beslut också stabilare när lokal kunskap integreras med vetenskapens rekommendationer. Genom att samla in lokalbefolkningens åsikter och kunskaper blir arbetet med landskapsperspektiv en lärandeprocess som är till gagn för alla¹⁹.

Möten mellan olika intressen är ofta en drivkraft för utveckling och motsättningar dem emellan ska inte förväxlas med konflikter. Konflikter innebär snarare låsningar och leder sällan framåt. Eftersom aktörer i ett område ofta har olika åsikter är bred förankring nödvändig när landskapsfrågor diskuteras. För att undvika låsningar är det därför viktigt att alla deltagare känner tillit för varandra. Det är också angeläget att deltagarna känner ansvar för processen. Ett sätt att lyckas med detta är att se till att inbjudan till att delta i diskussionen når alla som kan vara intresserade av frågan. På så vis får de lokala aktörerna själva avgöra om de vill delta eller inte, vilket bidrar till känslan av att deras åsikt är betydelsefull.

4 Gotland – en speciell plats på jorden

Gotland är med sin 770 km långa kust Sveriges största ö. Redan för 8 000 till 10 000 år sedan togs ön i anspråk av människan och det gotländska landskapet är idag en plats som formats av tusentals år av brukande.

Natur och kultur

Naturen på Gotland varierar från karga alvarmarker till bördig åkermark och erbjuder otaliga upplevelser och tjänster såväl för boende som besökare. Landskapet beskrivs ofta som öppet med mycket betesmark i form av hagar, alvarmarker och skogar. Åker- och skogsmarken löper i landskapet likt diagonala bälten i sydväst – nordost gående riktning. Detta kommer sig av att berggrunden, som är uppbyggd av sedimentära bergarter från silurtiden²⁰, innehåller olika geologiska lager som i sin tur ger olika egenskaper och därmed växtlighet i landskapet.

Gotlands läge mitt i Östersjön skapar unika miljöer och förutsättningar för arter i landskapet. Isoleringen, långt från fastlandet, gör också att många arter är helt beroende av att deras reproduktionsmiljöer är fungerande och intakta. På den svenska rödlistan över hotade arter finns 3653 arter utpekade och av dessa har 1135 stycken hittills återfunnits på Gotland. Hela 88 stycken av de här arterna har sin enda svenska förekomst på ön vilket än tydligare visar på öns sällsynta miljö och betydelsen av att den bevaras.

¹⁸ Naturvårdsverket, 2010.

¹⁹ Naturvårdsverket, 2010.

²⁰ Ca 400 milj år sedan.

Bild 1. Fyrrar på Östergarnsholm (Foto: Tor Sundberg)

De äldsta spåren av människor på Gotland är ca 10 000 år gamla. Precis som på många andra platser i världen var det kusterna som först togs i anspråk. Gotlands läge mitt i Östersjön har inte bara påverkat naturens utformning utan också öns kulturella utveckling. Sjöfart och handel, men också jordbruk, fiske och kalkbruk, har genom historien varit av stor betydelse. Även religiösa intressen har spelat stor roll för öns tillväxt, vilket inte minst speglas i de många kulturlämningar som finns kvar än idag.

Anga

Landskapet i de centrala delarna av Anga består av åldriga och småskaliga odlingsbygder med inslag av gamla lövängar. Här finns bland annat många av gammelekar och klappade askar.

I socknen finns *Anga prästänge* som än idag sköts på ett traditionellt sätt och som ger en bra bild av hur stora delar av Gotlands inägomarker såg ut för hundra år sedan. I ängten finns bland annat örten svensk ögontröst som är utrotningshotad i Sverige. Här växer också andra sällsynta arter som blodtopp, tidigblommande brudsporre och slätterfibbla.

Angas utmarker består av skog, hållmarker och myrar. Myrarna upptas till stor del av rikkärr. Det är en ovanlig våtmarkstyp och här finns rika förekomster av halvgräset axag och brunögontröst. Örten brunögontröst är unik och finns ingen annanstans i världen än just på Gotland. Skogen i Anga är ofta mager och bildar övergångar mot både hållmarker och magra naturbetesmarker. De betade markerna är påfallande örtrika och ligger på moränjordar med inslag av kalkhaltig mörkelkalksten.

Kusten utmed Östersjön kantas av betade strandängar med stora estetiska värden. Artrikedomen är stor och de kustnära gräsmarkerna hyser bland annat den sällsynta orkidén salepsrot. Utanför kusten häckar en lång rad arter strandfåglar, till exempel skärfläcka, större strandpipare, gravand och skäggdopping.

Bebyggelsen i Anga är märkbart välbevarad och både odlingslandskapet och gårdarnas ålderdomliga prägel är tydlig. Gårdsbebyggelsen vid *Fjåle* och *Bendes*, med bland annat ladugårdar uppförda i bulteknik, visar på socknens typiska byggnadsstil. Vattendragen i socknen har nyttjats

flitigt som kraftkälla för kvarnar och sågar genom historien. Flera av dessa kan man än idag se lämningar efter. Det finns även många andra fornlämningar i Anga vilket visar på en lång hävdhistorik i socknen.

Kräklingbo

Kräklingbo socken är belägen precis i övergången mellan kargare och något bördigare marker. I de västra delarna av socknen finns mark med lite tjockare jordlager. Här består jordarten till stor del av relativt bördig moränmargel, vilket är en morän med ett högt innehåll av kalkhaltig lera. I dessa delar av Kräklingbo finns dessutom en hel del myrmarker som till viss del används som odlingsmark.

De östra delarna av Kräklingbo består av karga hållmarker och barrskogar med tunt jordtäck. I den sydöstra delen ligger *Torsburgen*. Det är Gotlands största inlandsklint med en diameter på drygt en kilometer. Berget har branta sidor och en flack platå. Naturförhållandena vid Torsburgen är speciella. Fuktigheten och kalkhalten i området är hög. Här finns en rad sällsynta arter, till exempel gulkronillen, som först upptäcktes av Linné under hans gotländska resa 1741. Kungsmynta, gotlandssippa, röd guldskevill, vedsäckmossa, gul rotskål, väddnätjäril, svartfläckig blåvinge och lundsångare är andra exempel på ovanliga arter som finns på Torsburgen. Markerna norr om inlandsklinten eldhärjades i början av 1990-talet. Branden har präglat naturen i området i stor utsträckning och kommer att fortsätta att göra så länge än.

Kräklingbos kust mot Östersjön upptas i den nordvästra delen av socknen av *Skarnvik*. Viken är grund och kantas av betade strandängar. Kustområdet är rikt på häckfåglar och hyser en av Gotlands största skrattnåskolonier. Stränderna fungerar också som värdefulla rastplatser för flyttfåglar. På *Hammarudden* finns vidsträckta strandängar med ett mycket stort antal åldriga träd som bär spår av beskärning.

Kring Kräklingbo kyrka finns ett öppet odlingslandskap med betad åkermark. Socknens centrala odlingsbygder har en småskalig karaktär med många odlingsrösen, stentunar, brukningsvägar och solitärträd. Kräklingbo har en större förekomst av fornlämningar än övriga socknar på Gotland, vilket visar på områdets flertusenåriga odlingshistoria. Området har varit i bruk sedan stenåldern. Nuvarande bebyggelse består till stor del av relativt välbevarade gårdar från 1700-1800-talet där den typiska mangårdsbyggnaden utgörs av en envånings parstuga med tegeltak och symetrisk fönsterplacering.

Gammelgarn

Naturen i Gammelgarn socken består främst av skog och betesmarker. Socken har grov och högvuxen, såväl som lågvuxen och knotig, skog. Den lite grövre skogen finns på de sandiga Litorina-avlagringar i socknens nordligaste respektive sydligaste del. I norr ligger naturreservatet *Uppstaig* som består av ett område med grovstammig barrskog på sandigt och grusigt underlag. Här finns en lång rad ovanliga arter, till exempel nattskär, västlig njurlav, orange pudrad klotterlav, odörspindling och liten hornflikmossa. En del grövre skog finns även i anslutning till den uppodlade myren *Stormyr* som ligger sydväst om kyrkan. I övrigt utgörs skogarna i Gammelgarn till största delen av hållmarkstallskogar, alvarskogar och andra magra skogstyper.

De öppna betesmarkerna domineras av alvarmarker som endast täcks av tunna lager vittringsgrus. Landskapet har också inslag av grunda myrar och bitvis uppstickande klintpartier. I socknen finns ett stort antal områden med naturlig betesmark, ofta med inslag av betespräglad hållmark i kombination med betad skog. I Gammelgarn finns två ängen, *Delias änge* och *Sandängen*, båda traditionellt skötta med rik flora.

Gammelgarn socken har stränder både på den norra och södra delen av Östergarnslandet. Den norra kuststräckan består delvis av betade strandängar med inslag av åldriga lövträd av ask och ek. På andra delar av sträckan når högstammig barrskog nästan ända fram till kustlinjen och stranden domineras av grus och sten. På några håll finns mindre avsnitt med sand.

Den södra kusten upptas av två krokformiga uddar på revkalksten med sandiga vikar däremellan. På den sydliga udden ligger fiskeläget *Sjaustru* och på udden i norr ligger fiskeläget *Grynge*. Sanden längs kusten utgörs av finkornig flygsand och här finns ett rikt växt- och djurliv. Till exempel förekommer gräshoppstekel, bivarg och martorn. På en kalkrik kusthed norr om Sjaustru fiskeläge finns den mycket sällsynta växten gotlandsranunkel. Söder om fiskeläget blir kustheden smal och skogen når fram till stranden. Här mynnar *Gartarveån*. Det är en naturligt slingrande å som skuggas av skog. I ån finns ett livskraftigt bestånd av öring men också flodnejonögon.

Bebyggelsen i Gammelgarn är spridd, men det syns ändå en koncentration kring området runt kyrkan och vägarna. Dagens bebyggelse består framförallt av stora mangårdsbyggnader i envånings parstugestil från 1800- och 1900-tal. Byggnaderna är ofta uppförda i sten, men det finns även en del trähus, framförallt från 1900-talet.

Östergarn

Landskapet i Östergarn socken domineras av två stora klintar med omgivande hållmarker och skog samt lågt liggande flacka odlingsmarker på sand. I den västra delen av socknen ligger den stora inlandsklinten *Östergarnsberget*. Berget är avlångt och utsträckt i öst-västlig riktning. Bergssidorna är branta mot väster, norr och öster och sluttar åt söder. Platån på Östergarnsberget är flack eller svagt böljande. På berget finns hållmarker, alvarskogar samt en agmyr.

I den nordöstra delen av Östergarn ligger *Grogarnsberget*. I likhet med Östergarnsberget har Grogarnsberget branta sidor mot väster, norr och öster, men sluttar flackt mot söder. Grogarnsberget är avlångt och utsträckt i nord-sydlig riktning. På den norra delen av berget ligger klinten *Grogarnshuvud* från vilken man har en storslagen utsikt åt norr och öster. På denna del Grogarnsberget ligger också en fornborg där man än idag kan se lämningar av forntida pallisadverk som en tydlig vall som löper genom landskapet. Naturen i området karakteriseras av hållmarker, grusalvar, grunda våtar och lågvuxen tallskog. I klinten växer ormbunken mjältbräken. Den är ytterst sällsynt i Norden och förekommer i Sverige enbart på ett fåtal alvarområden på Östergarnslandet.

Öster om Grogarnsberget ligger fiskarsamhället *Herrvik* beläget med två klintar på ömse sidor om viken. Öster om Herrvik ligger klinten *Kuppen* där Sveriges enda förekomst av skalbaggen lersammetslöpare finns. Östersjökusten i Östergarn domineras i övrigt helt av karga grus- och klapperstränder. På Rodarvestranden norr om *Sysneudd* finns en sandig kusthed med intressanta arter såsom martorn, sandviol, sandtimotej, grusviva, salepsrot och svartfläckig blåvinge.

Utanför kusten ligger ön *Östergarnsholm*. Den är cirka 200 hektar stor och dominerad av grus, klappersten och hållar. Ön har vidsträckta gräsmarker med en rik flora och här finns en av Gotlands allra rikaste förekomster av orkidén Adam och Eva. Fågellivet på Östergarnsholm är stort, bland annat finns här Gotlands största förekomst av tobisgrissla. På ön finns också kolonier av silvertärna, fisktärna, fiskmå och silltrut.

Vid Östergarns kyrka ligger *Östergarns prästänge*. Det är Östergarnslandets största änge med stora förekomster av späd ögontröst. Grönkulla, tidigblommande brudsporre, blodtopp, vårtordyvel och blekgult lavfly är fler exempel på andra ovanliga arter som finns i ängset.

I Östergarn socken ligger de flesta gårdarna kvar på ursprunglig plats och även vägsträckningen är ålderdomlig. Bebyggelsen är varierad eftersom det, förutom bönder, även funnits fiskare, kalkpatroner och arbetare i området. Nuvarande gårdsbebyggelse uppfördes under 1700- och 1800-talet och flertalet manbyggnader är envånings parstugor i sten eller trä. Många av gårdarna har vinkelbyggda ladugårdar med krysspröjsade fönster och i området finns flera kvarnar från 1800-talet.

Ardre

Odlingsmarken i Ardre socken är knuten till gårdar och bebyggelse som ligger samlade runt kyrkan. Karaktären på odlingsmarkerna är småskalig med inslag av åldriga lövmarker. Landskapet i övrigt består av hedbeten i väster, öppen lövskogsmark i sydost och två klintsystem, *Petsarveklint* och *Kaupungs* klint, i öster.

I *Russvätar* finns hållmarker med sänkor som är vattenfyllda stora delar av året. Omgivningarna runt Russvätar utgörs av kalkhålltallskog och i den västra delen av området finns den största lokalen för gotlandssippan, en backsippa som endast finns på Gotland. Skogsmarkerna i de norra delarna av Ardre är påfallande magra och utgör ofta övergångar till karga alvarmarker.

Utmarkerna i Ardre domineras i söder av relativt högvuxen och reslig skog med gotländska mått mätt. Genom skogen slingrar sig flera åar ner mot havet. Dessa är från norr till söder *Hugrejsån*, *Bane å*, *Halsegårdaån* och *Lavasån*. Alla vattendragen har höga naturvärden med bestånd av örting och på vissa platser även flodnejonögon.

Bebyggelsen i Ardre ser ut ungefär som den gjorde på 1700-talet. Vägarna ligger i bygdens centrala del och i princip samtliga åkrar som odlades år 1700 brukas än idag. Bebyggelsen i området tillhör de mest välbevarade bygderna på Gotland. Här finns många storbyggda parstugor i två våningar från 1700- och 1800-talet, bland annat vid *Bringsarve* och *Kaupungs*.

Landsbygdens förutsättningar

Landsbygden runt om i Sverige har många särpräglade drag som är liknande över hela landet och som skiljer den från städer och tätorter. Det kan handla om natur- och kulturlandskapet eller bebyggelsemiljöer men också om avstånd eller tillgänglighet. Gemensamt för dessa särdrag är att de påverkar i stort sett alla aktiviteter som människor utför. Likväl som dessa likheter förenar olika landsbygder så ger de också stort utrymme för en mångfald av kombinationer vilket gör det befogat att tala om flera olika landsbygder²¹.

Landsbygdsutveckling innebär andra utmaningar än utveckling i städer och tätorter. Demografin ställer stora krav och förutsättningarna för företagens ekonomiska utveckling skiljer sig åt från den i stadsregioner. Landsbygden har också unika egenskaper när det gäller den kulturella, sociala och rumsliga gemenskapen som bygden ger de boende och det skapar goda möjligheter för nyetableringar av småföretagare och mångsysslare. De lokala aktörernas drivkraft att ta ansvar för den plats man bor, hänger ofta ihop med ambitionen om bibehållen lokal samhällsservice och administration. Ett ökat inflytande över lokala naturresurser och områden kan ses som ett medel och en strategi, för att stärka den lokala gemenskapen och öka de boendes handlingsutrymme²².

Befolkningen på Gotland är fördelad med ungefär hälften på landsbygden och hälften i Visbyområdet. År 2010 bodde knappt 1 000 personer på Östergarnslandet, varav de flesta i Ardre

²¹ Regeringen, 2008.

²² Eksvärd, K. mfl., 2006.

och Östergarn socken. Fördelningen mellan könen är relativt jämn men åldersfördelningen varierar. I samtliga socknar, utom Kräklingbo, tillhör de flesta invånarna ålderskategorin 60 år och äldre.

	ARDRE		ANGA		KRÄKLINGBO		ÖSTERGARN		GAMMELGARN	
Ålder	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
0-19	11	12	27	25	26	22	27	24	18	12
20-39	9	9	27	24	12	13	30	19	18	12
40-59	15	15	48	50	28	30	45	41	27	32
60 -	19	19	64	60	30	32	87	75	41	37
Summa	54	55	166	159	96	97	189	159	104	93

Tabell 1. Antalet boende på Östergarnslandet, fördelat på socken, kön och ålder.²³

Tillgängligheten till grundläggande service är en viktig förutsättning för att skapa en hållbar tillväxt runt om Sverige. Dagligvarubutiker och bensinstationer är avgörande funktioner på landsbygden. Många gånger innebär en nedläggning av ett sådant serviceställe också att annan närservice försvinner. Värst drabbade av minskad tillgänglighet på fysisk service är ofta de äldre. Det finns även samband som pekar på att kvinnor drabbas i högre grad än män, då de inte pendlar i lika stor utsträckning. För att stimulera en miljö där det är lockande att bo samt starta och driva företag är insatser som främjar god tillgänglighet till service mycket viktiga²⁴.

En levande landsbygd är förutsättningen för en fungerande turism och deltidsboende. För att upprätthålla ett intresse för att besöka en plats måste grundläggande resurser finnas, såsom till exempel infrastruktur, vidsträckta stränder, rent vatten, intressanta sevärdheter och vackra miljöer att vistas i. Dessa resurser utgör en viktig del i anledningen till att Gotland och Östergarnslandet blir målet för turisternas resa. Besökarna står för en ökad efterfrågan på lokala varor och tjänster och har en stor betydelse för områden med minskande antal bofasta. På Östergarnslandet har Katthammarsvik en betydande roll som serviceort och turismen till området bidrar till att den funktionen upprätthålls. Genom en aktiv besöksäsong underlättas ortens möjlighet att försörja området resten av året. Med andra ord kan utveckling av besöksnäringen med hänsyn till natur- och kulturmiljö, lokalbefolkning samt ekonomiska investeringar vara en stor tillgång för utvecklingen av Gotlands landsbygd.

Län med stor landsbygd och hög andel jordbruksmark, såsom Gotland, påverkas i stor utsträckning av EU:s landsbygdsprogram. Programperioderna är 7 åriga och har inte bara stor betydelse för sysselsättningen, utan också för bevarandet av kulturlandskapet. Det finns en mängd olika miljöersättningar att ansöka om genom Landsbygdsprogrammet, bland annat för betesmarker och slätterängar, hotade husdjursraser, minskat kväveläckage och våtmarker. Gemensamt för alla dessa är att de kräver ett åtagande. Det innebär att den söker om stöd, åtar sig att sköta sin mark och sina djur enligt miljöersättningens villkor under en 5 års period. Åtagandet bidrar till långsiktighet i brukandet, även om 5 år är en kort tid i landskapssammanhang, men återbetalningsskyldigheten om åtagandet inte bedöms som uppfyllt vid periodens slut kan även leda till tveksamhet inför uppdraget.

²³ Frykberg, L., (e-post 2011-12-02)

²⁴ Regeringen, 2008.

Bebyggelse

Det är populärt att bygga och bo runt Gotlands kust. Samtliga socknar på Östergarnslandet har, som nämnts tidigare, kust mot Östersjön och även här är efterfrågan som störst längs havet. Nedan visas en karta som anger antalet sökta bygglov under perioden 2005-2007. Observera att det inte är likställt med beviljade bygglov utan ger bara en fingervisning om var förfrågningarna om att få bygga är samlad.

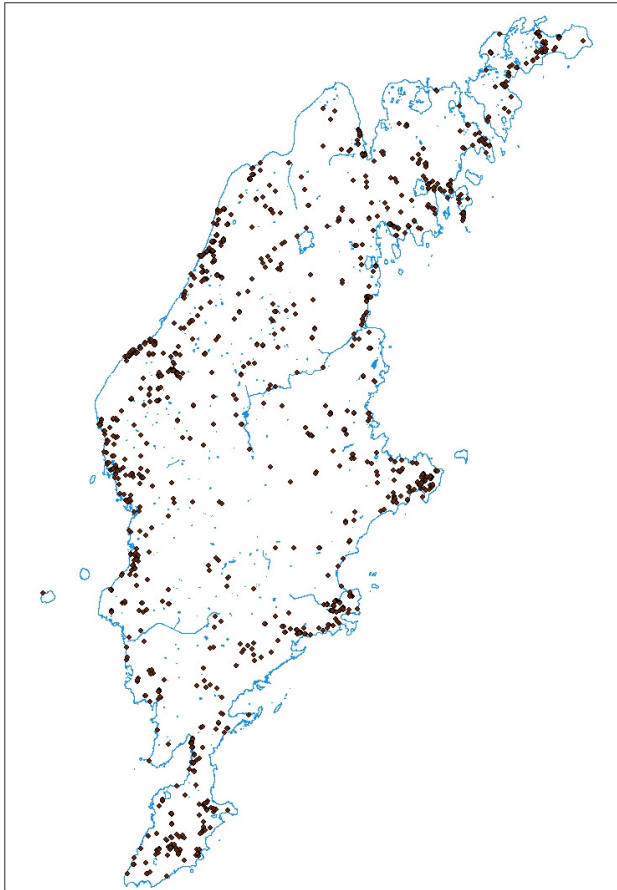

Bild 2. Geografisk fördelning av bygglovsansökningar 2005-2007.

I 4 kap miljöbalken, MB, finns de så kallade hushållningsbestämmelserna. De omfattar ett stort antal markområden som i sin helhet är av riksintresse med hänsyn till höga natur- och kulturvärden. Syftet med kapitlet är att skydda värdena utifrån ett helhetsperspektiv, framförallt med avseende på turismens och friluftslivets intressen. Hela Gotland är av riksintresse, men generellt har riksintresset starkare värden längs kusten, på Fårö, Östergarn och Storsudret. Området Östergarn i riksintressesammanhang ska inte förväxlas med socknen Östergarn, utan utgör ett område med andra gränser. Dessa har avgränsats av Gotlands kommun i översiktsplanen som antogs 2010. Området är utpekad MB 4 kap 4 § som ett område där det inte får tillkomma fritidsbebyggelse annat än i form av komplettering.

Med komplettering avses enligt förarbetena till miljöbalken:

- Sådana tillskott till en befintlig bebyggelsegrupp som innebär att det ianspråktaga området inte ökar nämnvärt i omfattning
- Tillskott som innebär en naturlig avrundning av ett befintligt bebyggelseområde
- Fritidsbebyggelse genom förtätning inom befintliga bebyggelseområden.

Undantag från bestämmelserna är möjligt för exempelvis tätortsutveckling och utveckling av det lokala näringslivet.

Det senaste 50 åren har Östergarnslandets fritidsbebyggelse utvecklats betydligt. Intresset för att nyttja området för sommarboende har ökat. *Se bilaga 1.* För att skydda de värden som avses i MB kap 4 är det av stor vikt att se till att ny bebyggelse inte tar mark i anspråk som är viktig för rekreation och turism. Med hänvisning till bestämmelserna i Miljöbalken anger Gotlands kommun i översiktsplanen att ”vid bygglovprövning av enstaka ny bebyggelse utmed Gotlands kust, på Östergarn, Storsudret och Fårö, på platser som saknar en fördjupad planering, bör bibehållandet av orörda sammanhållna markområden eftersträvas.”

5 Skydd av strand, natur och skog på Östergarnslandet

Skydd av natur och områden är en viktig del i arbetet med att bevara den biologiska mångfalden och landskapet inför kommande generationer. Både ur bevarandeperspektiv och ur lokalbefolkningens perspektiv är det viktigt att det görs utifrån rätt underlag och på väl utvärderade grunder.

Strandskydd

Samtliga socknar på Östergarnslandet har kuststräckor och berörs därmed av strandskyddslagstiftningen. Kustzoner är generellt mycket eftertraktade på grund av sina naturresurser, men också för de stora kulturella och rekreationsmässiga värden som finns där.

Lagstiftning

Den svenska strandskyddslagstiftningen har successivt utvecklats från de första inledande bestämmelserna i byggnadslagen på 1940-talet till att idag återfinnas i Miljöbalken. Syftet med strandskyddet är att trygga allmänhetens förutsättningar till att ha tillgång till strandområden. Strandskyddet ska också bevara goda livsvillkor för djur- och växtliv på land och i vatten.

Det generella strandskyddet infördes 1975 och sträcker sig 100 meter ut i vattnet och lika långt upp på land. Det gäller vid havet, insjöar och vattendrag i hela Sverige. Skyddet innebär att det bland annat är förbjudet att uppföra byggnader inom området. Sedan 1950-talet har länsstyrelsen haft möjlighet att utöka strandskyddet för vissa utpekade strandområden om det behövs för att tillgodose något av strandskyddets syften. Utökningen får dock max bli 300 meter från strandlinjen. Vid två tillfällen, 1976 och 1993, har länsstyrelsen på Gotland utökat strandskyddet och längs Gotlands kust omfattas i dagsläget en yta på motsvarande ca 120 km² av strandskydd. Längs större delen av Fårö, Östergarnslandet och Storsudret gäller 200 eller 300 meter strandskydd. Dessa områden är helt unika ur flera aspekter, även utifrån ett nationellt perspektiv. Skyddsvärdena som återfinns här består av olika typer av natur- och kulturvärden, visuella värden kopplade till natur- och kulturlandskapet samt sociala värden i samband med friluftslivets intressen.

Från och med 2009 har ytterligare strandskyddsregler införts som innebär att det nu är förbjudet att uppföra nya byggnader eller ändra befintliga byggnaders användning så att allmänheten hindras att beträda ett annars allmänrättsligt tillgängligt område. Dessutom råder numera förbud om att vidta åtgärder som väsentligt förändrar livsvillkoren för växt- och djurarter. De två nya förbuden gäller dock inte om byggnaden behövs för jord- och skogsbruk, inte ska användas som bostad eller måste vidtas inom området.

Naturresevat Gotlandskusten

Förutom den nationella strandskyddslagstiftningen omfattas den gotländska kusten även av ett naturresevat kallat *Gotlandskusten*. Resevatet innefattar all mark inom det nuvarande strandskyddsområdet, totalt ca 10 400 hektar. Det instiftades 1993 som ett så kallat naturvårdsområde med stöd av dåvarande Naturvårdslagen. I och med att Miljöbalken trädde i kraft övergick området till att vara ett naturresevat. Syftet med att skydda kustområdet som ett naturresevat är att hindra att karaktären hos de områden som i princip är obebyggda förändras genom ny bebyggelse. Resevatet begränsar även störning av fågellivet och skyddar strandavsnitt med särskilt värdefulla grusformationer. Till skillnad från andra naturresevat saknar Gotlandskusten en skötselplan och de vanligaste föreskrifterna. De föreskrifter som finns rör byggnader och täkter. Möjligheterna att uppföra nya, eller förändra utseendet eller användningen av befintliga byggnader begränsas genom föreskrifterna precis som möjligheterna att bedriva täktverksamhet inom området.

Skydd av natur och skog

Den biologiska mångfalden är hotad och en viktig åtgärd för att försöka bevara den är att skydda viktiga livsmiljöer för växter och djur. En ytterligare dimension som behöver beaktas i arbetet är att miljöerna för de hotade arterna inte fragmenteras, det vill säga delas upp i så små områden att inte djur och växter kan sprida sig naturligt. Det är inte bara den biologiska mångfalden som gynnas av att områden skyddas, även värden för rekreation och friluftsliv bevaras och säkras för framtiden. Den sammanlagda arealen skyddad mark motsvarade 2006 ca 10 procent av Sveriges yta²⁵.

För att lyckas med att skydda områden krävs förståelse för vad som ligger bakom och vilka historiska förutsättningar som varit med och skapat området som det ser ut idag²⁶. Det finns ibland en frustration hos lokala aktörer att myndigheter har begränsat lokalbefolkningens möjligheter att agera genom bildandet av naturresevat. Det upplevs inskränkande att inte längre ha förfoganderätt över naturresurser som de är beroende av eller vill ta ansvar för.²⁷ Därför är dialog och en öppen kommunikation en mycket viktig del i arbetet.

Lagstiftning

Skyddade områden regleras till största delen av Miljöbalken och Jordabalken. De huvudsakliga verktyg som finns tillgängliga för bevarande av natur är områdesskydd, det vill säga naturresevat och biotopskydd, och naturvårdsavtal. Men det finns även andra skyddsformer såsom frivillig avsättning av mark, naturminnen och djur- och växtskyddsområden.

²⁵ Eksvärd, K., 2006.

²⁶ Peak District (webb)

²⁷ Eksvärd, K., 2006.

Former för skydd av områden²⁸

Natura 2000 områden är en av EU:s viktigaste åtgärder för att bevara biologisk mångfald och kom till med stöd av EU:s habitat- och fågeldirektiv. Direktiven innebär bland annat att särskilda skyddsområden för fåglar, andra artgrupper och naturtyper ska utses. Dessa områden bildar nätverket Natura 2000.

Naturreservat står för 80 procent av Sveriges skyddade areal. Det finns ca 2 700 naturreservat i Sverige som tillsammans omfattar totalt ca 4,6 miljoner hektar mark. Reservaten bildas efter överenskommelse med markägaren och kan inkludera både privat som allmän mark. Beslut om reservatsbildning i ett område fattas av länsstyrelse eller kommun. Bestämmelser som gäller i ett visst naturreservat kan skilja från reservat till reservat.

Biotopskydd infördes i början av 1990-talet i Naturvårdslagen men numera ingår bestämmelserna för detta i Miljöbalken. Biotopskydd gäller mindre mark- eller vattenområden som utgör livsmiljö för hotade djur- eller växtarter eller som är särskilt skyddsvärda av andra skäl. Inga verksamheter eller åtgärder som kan skada naturmiljön får vidtas inom ett biotopskyddsområde.

Naturvårdsavtal är grundat på frivilliga och ömsesidiga överenskommelser och förutsätter att markägaren är intresserad av att ingå ett avtal med staten med begränsad ekonomisk ersättning. Avtalen sträcker sig maximalt 50 år men kan även vara kortare än så. Det kan till exempel handla om skogstyper som har stort skötselbehov eller områden som är skyddszoner och som behövs för att långsiktigt bevara naturvärden.

Naturminnen beslutas av Länsstyrelsen och kan utgöras av enskilda föremål som till exempel flyttblock eller storgvuxna träd men också av små områden med intressanta naturföreteelser. År 2004 fanns totalt 1 433 naturminnen i Sverige varav de flesta tillkom före Naturvårdslagen som kom 1964.

Djur- och växtskyddsområden kan avsättas för att skydda sällsynta eller störningskänsliga djur- eller växtarter. Inom dessa områden kan rätten till fiske, jakt eller tillträde begränsas, men i övrigt råder inga inskränkningar av rätten att bruka mark eller vatten. Det finns ca 1000 djurskyddsområden i Sverige. De flesta av dessa ligger i närheten av kuster eller insjöar och har beslutats för att freda sjöfågel eller säl.

Det finns även så kallade *riksintressen för naturvård*. Dessa utpekas av Naturvårdsverket och ska motsvara de mest värdefulla naturområdena utifrån ett nationellt perspektiv och även representera huvuddragen i den svenska naturen.

Skyddade områden på Östergarnslandet

Gotland har många skyddade områden. På Östergarnslandet finns många gamla skogar med fina livsmiljöer men också mycket andra naturtyper som är värdefulla att bevara, till exempel betesmarker, alvarmarker och ädellövmarker.

Sammanlagt finns 13 naturreservat på Östergarnslandet, exklusive naturreservatet Gotlandskusten, som tillsammans upptar en total mark- och vattenyta på 1 335 hektar. Det största är Grogarnsberget som bildades 2007 och täcker en yta på 252 hektar och det minsta är Källinghagen på 11 hektar. En kort beskrivning av samtliga naturreservat på Östergarnslandet återfinns i *bilaga 2*.

²⁸ Eksvärd, K., 2006.

Bild 3. Naturreservat Hässlebacke, Östergarnssocken (Foto: Lena Pettersson)

6 Genomförande och resultat

Ett av huvudsyftena till att ta fram en landskapstrategi för Östergarnslandet är att skapa en öppen dialog mellan aktörer i området som är berörda av landskapet. Dialogen bidrar till att olika anspråk på Östergarnslandets naturresurser får möjlighet att vägas mot varandra och att eventuella intressemotsättningar kan lösas på ett konstruktivt sätt.²⁹ En levande dialogen skapar också förutsättningar för en gemensam målbild kring hur man långsiktigt ska bevara, nyttja och utveckla naturvården, ekosystemtjänster och andra värden i landskapet³⁰.

Upplägg och förankring

För att få en bra förankring och försäkra sig om att landskapsstrategin ska spegla så många intressen som möjligt i landskapet inleddes projektet med att bilda en lokalt baserad referensgrupp. Gruppen bestod av personer med olika bakgrund och med olika roller, men med ett gemensamt stort intresse för området. Aktörer inom allt från lokala företagare, jord- och skogsbruk, vattenråd och friluftsliv bjöds in för att delta.

Under projektets gång har referensgruppen träffats löpande för att diskutera och följa upp de aktiviteter som skett inom ramen för projektet. Mötena har utgjort en viktig grund för utformningen av projektet och utifrån de ämnen som tagits upp inom gruppen har projektet förts framåt. Vid mötena har minnesanteckningar tagits som finns att läsa i *bilaga 3*.

Arbetet med landskapsstrategin har också krävt förankring inom den egna organisationen samt bland andra aktörer i länet. Projektet har därför presenterats i flera sammanhang, bland annat i länets skogliga sektorsråd, naturvårdsråd och samverkansgrupp för de regionala

²⁹ Peak District (webb)

³⁰ Naturvårdsverket, 2010.

miljökvalitetsmålen. Inom Länsstyrelsen har strategin föredragits för länsledningen men det har även funnits en intern referensgrupp. Gruppen har bestått av sakkunniga som representerat naturvård, kulturmiljö, samhällsplanering, landsbygdsutveckling, lantbruk, vattenvård, fiskefrågor och miljömål. Det har också funnits en intern styrgrupp för att följa upp projektet, göra övergripande prioriteringar och fungera som stöd för projektledaren. Gruppen har förutom projektledaren utgjorts av två chefer. Skogsstyrelsen var i projektets inledande fas en del av Länsstyrelsen men har efter uppdelningen vid årsskiftet 2010/2011 fortsatt att medverka till att kunskap överförs och att idéer tillvaratagits i skogsfrågorna.

Samverkan och metod

De metoder som använts inom projektet har syftat till att skapa en genomlyst strategi. För att lyckas med det har projektet aktivt arbetat för att alla ska komma till tals och ges möjlighet till att bidra med kunskaper och åsikter. Landskapet upplevs olika beroende på vem betraktaren är och det ger också olika erfarenheter som alla förtjänar att beaktas. Vid de aktiviteter som hållits har tonvikten varit att skapa ett tryggt samtalsklimat. Genom att uppmuntra deltagarnas eget ansvar för resultatet kan allas perspektiv inkluderas och på så sätt skapas ett slutresultat som bygger på alla deltagares bidrag. I förlängningen ger det en automatiskt bred förankring som är ett viktigt steg i arbetet för att få en långsiktigt stabil och hållbar landskapstrategi.

Människor fungerar olika i grupp och det har projektet tagit hänsyn till i samband med de aktiviteter som genomförts. Några är eftertänksamma medan andra är mer direkta och gärna levererar sina åsikter på stående fot. För att skapa utrymme för alla personligheter användes vid större sammankomster en möblering som möjliggjorde att så många som möjligt av deltagarna kunde se varandra. Det användes också smågrupper för fria diskussioner mellan vilka deltagarna fritt kunde röra sig under delar av stormötena. På så sätt skapades en bra dialog och en känsla av att mötesdeltagarna och myndigheten skapade något tillsammans. I *bilaga 4* återfinns tips på hur delaktigheter och effektiviteten kan ökas på möten. I bilagan finns konkreta råd om vad mötesarrangörer kan tänka på vid planering och genomförande av ett samverkansmöte för att åstadkomma en bra dialog.

Kvällsmöten

Två större kvällsmöten har hållits under projektets gång, ett med tema strandskydd och ett med fokus på skyddade områden. Valet av ämnen för de två mötena baserades på diskussioner som förts i den externa referensgruppen. Inbjudan till de två kvällarna spreds genom lokala kanaler som till exempel nyhetsbrev för hembygdsföreningar och lokala utvecklingsbolag, men också genom annonser i lokalpressen. Till den första kvällen kom cirka 60 personer och till den andra cirka 25 personer. För att täcka in alla landskapsfrågor deltog flera sakområdesrepresentanter från Länsstyrelsen och Region Gotland vid båda tillfällena. Såväl vatten, landsbygdsutveckling, skog, naturvård och kulturmiljöfrågor fanns representerade. Efter att mötesdeltagarna presenterat sig, fick representanterna från myndigheten och regionen berätta vilka de är och vilket område som just de arbetar med. Därefter följde en särskild genomgång av lagstiftning och ramar för kvällarnas respektive ämne. Efter att genomgången var klar delade de sakkunniga upp sig så att det bildades en station för respektive sakområde. Under det att det bjöds på fika från ett lokalt café hölls ett mingel där mötesdeltagarna fritt kunde gå mellan de olika ämnesområdena men också välja att diskutera sinsemellan. Efter cirka en timmes fria diskussioner återsamlades alla för en avslutande gemensam diskussion. Många kloka synpunkter framkom och flera bra reflektioner gjordes som är viktiga för tjänstemännen och länsstyrelsen som helhet att ta med sig inför fortsatt arbete. Fullständiga minnesanteckningar från de två kvällsmötena finns att läsa i *bilaga 5*.

Barn och ungdomar

En viktig grupp i landskapsstrategiarbetet är barn och ungdomar. Det är till dem vi lämnar över landskapet och det är de som i framtiden ska vårda och nyttja det. För att skapa ett intresse för att bevara och utveckla landskapet bland ungdomar behövs kunskap. Genom att veta mer om sina omgivningar föds ofta också aktsamhet och en vilja att värna landskapet. Detta tog projektet fasta på och arrangerade tillsammans med Skogsstyrelsen en skogs- och kulturdag för alla barn i Kräklingbo skola. I *bilaga 6* finns en berättelse om upplägg och innehåll. Förutom att sprida kunskap om skogen och den biologiska mångfalden som finns där gav dagen även betydelsefull information till Länsstyrelsens kulturmiljöteam inför deras arbete med skyltning anpassad för barn. Det finns också planer på att genomföra en undersökning om hur fornlämningar uppfattas av barn, vilka platser som är mest spännande och som kan vara intressanta att satsa extra på utifrån ett barnperspektiv.

Information om landskapet med hjälp av GIS

GIS står för Geografiskt Informations System och används för att samla in, lagra, analysera och presentera lägesbunden information. GIS är ett viktigt verktyg för Länsstyrelsen och används för att belysa landskapets värden och de förändringar som sker över tid. Det är också ett värdefullt underlag för offentlig planering eftersom informationen som systemet ger kan ligga grund för beslut och prioriteringar.

På Östergarnslandet finns flera skyddade områden, till exempel naturreservat. Naturtyperna och arterna som skyddats fortsätter naturligtvis även utanför det avgränsade området men i mellanrummen saknas ofta en uppskattning om hur värdena fördelar sig. Genom att kartera även dessa ytor enligt Natura 2000 habitat kan värdena i mellanrummen belysas, vilket vore användbart vid planering av bebyggelse etc. En sådan kartering kan sedan utvecklas genom att habitaterna klassificeras ytterligare. Det skulle i sin tur kunna nyttjas vid jämförelser mellan arters utbredning på Gotland och Sverige som helhet. Om värdet av habitaterna kan indelas i olika klasser skulle det underlätta vid till exempel prioritering av vilka områden som är viktigast att skydda för att säkra artspridning och livskraft hos specifika arter. Det vore också intressant att använda historiskt kartmaterial från 1930-talet och göra en liknande kartering. På så vis skulle man kunna följa förändringen i landskapet och till exempel ta reda på om något habitat vuxit eller minskat genom åren. En klassificering av Natura 2000 habitaterna skulle även kunna underlätta planering av områden mellan reservaten genom att identifiera så kallade ”hot spots” där ansamlingen av naturvärden är extra stor och alltså är mindre lämpade för exploatering.

Ett av målen för landskapsstrategin var att uppnå en kartering enligt Natura 2000 habitat i samtliga socknar på Östergarnslandet genom ett samarbete med interregprojektet Natureship. Detta har kunnat göras för en socken, Östergarn. Se *bild 4*.

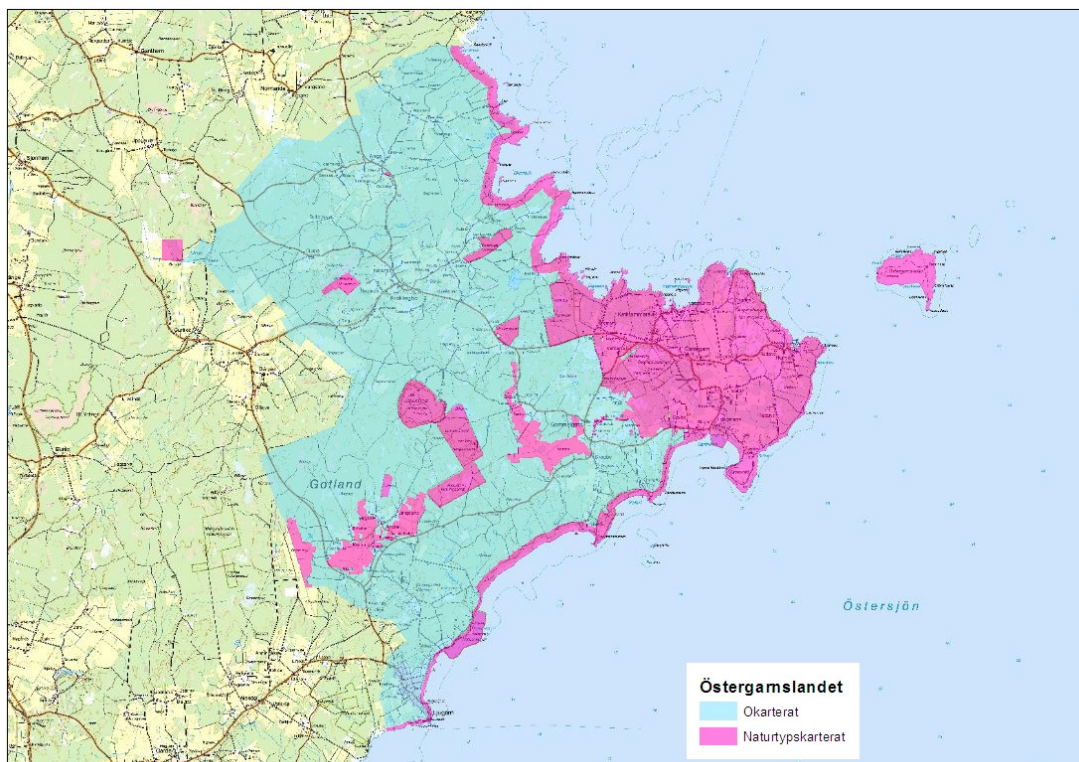

Bild 4. Habitatkartering enligt Natura 2000 för Östergarns socken.

Med hjälp av kartprogrammet ArcGis 9.2 och ortofoton från 2010 och 2007 har naturtyper i enlighet med Natura 2000 avgränsats för Östergarn socken. Upplösningen på bilderna från 2010 är mycket bra och utifrån dessa har naturtyperna kunnat bedömas med bra säkerhet. Förutom flygbilderna har tidigare naturtypskarteringar i skyddade områden och äng- och betesmarksinventeringar fungerat som ett stöd i bedömningen. De olika ytorna har utifrån bedömningen fått en naturtypskod som återfinns i riktlinjerna för Natura 2000. I kartsiktet som tagits fram har även ytor som inte kan klassas som Natura 2000 habitat, till exempel parkeringsplatser, lagts in. *Se bilaga 7 och 8.*

7 Frågor som engagerar

Under projektets gång har flera viktiga frågor kring landskapet tagits upp, både av enklare sort och av mer komplex karaktär. Även om de senare ofta kräver ytterligare arbete för att lösas kan en inledande diskussion ha ett värde i sig genom att skapa möjligheter till positiva synergieffekter med andra frågor.

Levande kulturlandskap

På Östergarnslandet är det levande skogs- och jordbruket en fråga som berör. Kulturlandskapet som vi är vana att se det har formats av tusenårig hävd och brukandets betydelse för att landskapet är mycket stor. Under projektet har det vid flertalet tillfällen framkommit en oro för att värdet av produktionen i landskapet får en underordnad betydelse jämte bevarandebestyrken. Bland annat finns funderingar på hur frågan kommer att behandlas i den framtida fysiska planeringen av området. I fördjupade översiktsplaner är det inte möjligt att direkt stimulera jordbruket men det finns möjlighet till att lämna livsrum och plats för utveckling av skogs- och jordbruk. För att bevaka att frågorna beaktas i kommande plan för Östergarnslandet är det viktigt

att aktörer och personer med intresse i frågorna också ser till att vara delaktiga i processen. Detta gäller såväl intresseorganisationer och myndigheter såsom enskilda markägare och företagare.

Bevarandeåtgärder

Det finns farhågor för att bildandet av naturreservat och vidtagande av andra bevarandeåtgärder i landskapet ska innebära begränsningar för de som bor och lever där. Östergarnslandet har många värdefulla naturområden och därmed många områden som är intressanta att skydda ur ett nationellt perspektiv. För en enskild markägare, eller en bygd, kan det ibland upplevas som att skyddet begränsar möjligheten för bygden att utvecklas och leva. Under projektet har önskemål framkommit om att det bör genomföras konsekvensanalyser av skyddsåtgärders socioekonomiska effekter i samband med nya åtgärder. Förslaget ligger i linje med myndigheters strävan att föra samman ekologi, ekonomi och sociala faktorer i den offentliga förvaltningen och skapa en hållbar utveckling.

När det gäller skydd av natur och skog påtalas också en problematik kring de skötselkrav som ställs. Det finns kollisioner mellan de krav på skötsel i reservaten som ges från naturvårdshåll och de villkor som kommer från EU i samband med stöd inom landsbygdsprogrammet. Den här frågan är svår att lösa regionalt och kräver nationell samordning, men för att undvika att enskilda markägare kommer i kläm bör myndigheterna ta ansvar för att kommunikationen kring vad som gäller blir tydligare. Ett viktigt led i det arbetet är upplysa om att varje reservat har unika föreskrifter och att det som gäller i ett av reservaten i ett område inte nödvändigtvis gäller i ett annat.

Vatten och avlopp

Östergarnslandet är ett mycket populärt turistmål och varje år besöks området av hundratusentals personer. Det höga besöksantalet ställer stora krav på området när det gäller service, sophantering, kommunikationer och inte minst vattenförsörjning. Vattenfrågan i området är problematisk, både när det gäller tillgången på dricksvatten men också när det gäller badvatten. En stor andel av områdets besökare väljer att åka till Östergarnslandet för att gästa någon av de många badstränderna. Överbelastning av reningsverk och utsläpp från enskilda avlopp medför inte bara negativa effekter på miljön i stort utan även på kvaliteten på badvattnet. Om inte badvattnet är tjänligt riskerar en stor del av turisterna att välja bort området vilket i sin tur får negativa effekter för Östergarnslandets övriga verksamheter och servicefunktioner.

När det gäller avlopp och dricksvatten pågår ett större projekt på Gotland som drivs av Region Gotland. Projektet heter "Klart vatten" och inom ramen för det görs översyner av avlopp men också ett viktigt arbete med att säkerställa framtida dricksvattenförsörjning för hela Gotland. I samband med att den fördjupade översiktsplanen för området genomförs 2012 kommer frågan att belysas ytterligare. Engagemanget för vattenfrågorna är stort och i området finns ett mycket företagsamt vattenråd, "Östra Gotlands vattenråd", samt ett mycket positivt samverkansprojekt kring reningsverk. Lokala initiativ är av stor betydelse för utvecklingen på landsbygden och inom just vattenfrågan finns flera goda exempel på detta.

Ställplatser för husbilar

Östergarnslandet har många känsliga alvarmarker och strandvallar och varje år orsakar brott mot terrängkörningslagen skador som kommer att bestå i generationer framöver. Den ständiga jakten på avskilda lägen i kombination med den ökade användningen av husbilar är en betydande del av problemet. Frågan blir allt mer aktuell för varje år och har även tagit plats i samband med framtagandet av fördjupade översiktsplaner.

Det finns även ett pågående arbete med att anordna särskilda ställplatser för husbilar. Dessa kan vara av enklare karaktär än en ordinär camping då en husbil är självförsörjande med både el, vatten och avlopp upptill 5 dygn. En annan lösning som diskuteras är möjligheten till övernattning på befintliga parkeringsplatser, till exempel i anslutning till naturreservat.

Det är viktigt att efterfrågan på ställplatser möts på ett konstruktivt sätt så att motkraven som ställs på husbilsägarna kan hålla tillräcklig nivå. Förbud kan vara ett trubbigt instrument vid problem av den här arten och anvisade platser och lättillgänglig information kan vara mer framgångsrikt. Genom tydlig information om var det är tillåtet att ställa upp sin husbil samt vilken naturhänsyn som måste tas ökar husbilsägarnas medvetenhet och förhoppningsvis även deras aktsamhet. Informationen behöver tas fram i ett samarbete mellan Region Gotland och Länsstyrelsen och spridas på färjor och andra platser där husbilar naturligt passerar.

8 Landskapsperspektivet i Gotlands offentliga förvaltning

Länsstyrelsen har en viktig roll för bevarandet av det gotländska landskapet. I myndighetens uppdrag återfinns en mängd ansvarsområden som berör landskapet. Bevarandet av den biologiska mångfalden går som en röd tråd genom de flesta av Länsstyrelsens verksamheter.

Landskapsperspektivet ska beaktas såväl vid den dagliga hanteringen av ärenden som vid projekt- och tillsynsarbete. All verksamhet vid Länsstyrelsen sker med ledning av organisationens vision om öppenhet, ansvarstagande och engagemang för vår omvärld, en vision som stämmer väl överens med landskapstrategins arbete för en ökad dialog, kunskap och samverkan kring landskapet.

Tre ståndpunkter

För att underlätta att landskapsperspektivet ska bli en naturlig del av Länsstyrelsens samtliga verksamheter har tre ståndpunkter tagits fram inom ramen för landskapstrategin. De baseras på Länsstyrelsens vision, men också på de diskussioner och önskemål som kommit fram under projektet på Östergarnslandet. De tre ståndpunkterna ska beaktas och eftersträvas i varje beslut som myndigheten fattar i framtiden och lyder som följer:

- Det gotländska landskapets värden, såsom arter och kulturellt arv, ska bevaras och upprätthållas i dialog med utveckling och nyttjande av naturens resurser
- Förståelsen för och uppskattningen av gotländska landskapsvärden ska öka bland boende, besökande och verksamma på Gotland
- De socioekonomiska förutsättningarna för boende och verksamma i det gotländska landskapet ska inte missgynnas eller hindras från utveckling

9 Tillsammans gör vi landskapet möjligt

Landskapets betydelse för människan är stor, men kanske är den biologiska mångfaldens betydelse ännu större. Utan den och utan naturens ekosystemtjänster skulle vi inte ha vare sig mat, vatten eller frisk luft att andas. Den biologiska mångfalden är nyckeln till mycket av det vi ofta tar för givet. För att nå framgång i arbetet med att bevara den biologiska mångfalden och det landskap vi är vana vid att kunna njuta av är det viktigt att utgå från vilka förutsättningar som finns i landskapet men också vilka intressen som det ska möta.

Landskapet ska uppfylla många olika betraktares önskemål och det ställer krav på tydlig dialog och öppenhet mellan alla ingående parter. Om parterna känner sig trygga skapas också ett engagemang och en vilja att arbeta tillsammans, något som är avgörande i alla former av samarbeten. Under arbetet med landskapsstrategin för Östergarnslandets sa en deltagare: "Bara man har förståelse för, och pratar med, varandra kan man mötas i det mesta." En lika klok synpunkt som den är sann.

Bevarande av biologisk mångfald

Läget för miljö kvalitetsmålet *Ett rikt växt- och djurliv* bedöms som mycket allvarligt och hotet mot den biologiska mångfalden växer. Kostnaderna för förlusten av ekosystemtjänster är oöverskådliga och trots att problemet är vida känt går arbetet med att ta fram och genomföra åtgärder trögt. Fortfarande ges ofta ekonomiska aspekter större utrymme än de biologiska faktorerna, mycket beroende på svårigheten att bedöma den biologiska mångfaldens värde i kronor och ören.

För att minska förlusten av den biologiska mångfalden krävs att frågan tas på allvar på alla nivåer; internationell, nationell såväl som på regional nivå. En viktig byggsten i bevarandearbetet förutom konkret skydd av områden, är den fysiska planeringen. Inom samhällsplanering utgör landskapsperspektivet, med avseende på sociokulturella och ekologiska dimensioner av platser och områden, en mycket värdefull förutsättning för att gynna den biologiska mångfalden. För att uppnå miljö kvalitetsmålet *Ett rikt växt- och djurliv* och därmed förhindra förlusten av arter är regionala landskapsstrategier ett viktigt redskap.

Landskapsstrategin som katalysator

Ett av huvudmålen med landskapsstrategin för Östergarnslandet är att den ska vara ett verktyg för en offentlig förvaltning där landskapsperspektiv och helhetssyn är en naturlig del i verksamheten. Genom att belysa viktiga frågor som berör, och eventuellt utgör hinder för, människor som bor och verkar i landskapet är förhoppningen att strategiarbetet i förlängningen ska fungera som en sorts katalysator. Landskapsstrategin ska stimulera medborgare, aktörer och myndigheter till att gemensamt ta sig an de utmaningar och möjligheter som området står inför, även de som kanske befinner sig något utanför strategins ramar. Ökad lokal förankring och stärkt kommunikation mellan myndigheter och verksamma i området är förhoppningsvis en effekt av arbetet som kan ge ett långsiktigt bevarande av den biologiska mångfalden.

Strategin har tagit fasta på att kunskap om ett område ofta leder till ett ökat intresse och därmed ett större ansvarstagande. Genom att sprida kunskap utvecklas förhoppningsvis förståelsen för landskapet och därigenom förbättras också förutsättningarna för att människor och natur ska kunna samsas på ett bra sätt.

Landskapsstrategin medverkar till att den interna kunskapen på Länsstyrelsen sprids mellan tjänstemän och sakområden. Det skapar en värdefull intern kunskapsbank men hjälper även till för att nå målet att bemöta de lokala aktörerna på ett sammanhållet sätt. Landskapsfrågor är komplexa och för att kunna hantera dem på ett heltäckande sätt behövs ett tvärsankteriet arbete också inom Länsstyrelsen.

Konsekvenser i samband med skydd av områden

Gotland, och därmed Östergarnslandet, har en lång tradition av brukande. Jord- och skogsbruk har under årtusenden utgjort en betydande del av landskapet och skydd av områden, med de begränsningar som det innebär för den enskilde markägaren, kan ibland vara svåra att förstå. Nationella mål kan kännas fjärran och tar ofta liten hänsyn till enskilda lokala intressen.

Acceptansen för åtgärderna är trots allt nödvändig för att kunna fatta stabila beslut och för att kunna skapa långsiktigt skydd av områden. I det arbetet är dialogen mellan beslutande myndighet och allmänheten väldigt betydelsefull. Det finns en önskan om att det görs en konsekvensanalys i samband med att beslut om skydd av områden tas. Analysen bör belysa vilka konsekvenser som eventuella begränsningar innebär för området samt väga dessa gentemot de positiva effekter som bevarandet av området kan ge. Det är också viktigt att det tydligt framgår vad som beaktats i samband med att beslutet tagits, till exempel om vilken effekt begränsad produktion har för landskapet som helhet.

Landsbygdsutveckling och service

För bygden på Östergarnslandet är en av de allra viktigaste frågorna en fortsatt befintlig service. Det blir också en viktig fråga för den biologiska mångfalden eftersom människan har en stor del i landskapet. Försvinner servicen, avfolkas bygden och landskapet lämnas för fåfot. Detta kan gynna några arter, men många är också beroende av att landskapet betas och används av människan för att överleva.

Den fördjupade översiktsplanen för Östergarnslandet som ska tas fram av Region Gotland under 2012 berör landskapet och de boendes framtida utvecklingsmöjligheter i allra högsta grad. I det arbetet är det av stor betydelse att alla bidrar med sina synpunkter och bevakar sina intressen, oavsett om det gäller byggande, produktion, serviceställen, bevarandefrågor eller friluftsliv. Region Gotland har bland annat uttryckt en tydlig önskan om att få in förslag på lämpliga LIS-områden (Landsbygdsutveckling i strandnäralägen). Det är en bra chans som bör uppmärksammas och tas tillvara av områdets intressenter. Den fördjupade översiktsplanen för Östergarnslandet kommer troligen också innehålla en så kallad sociotopkartering för Katthammarsvik. Den används för att synliggöra grönstrukturens och allmänna platsers sociala och kulturella värden. En kartläggning av den här typen är mycket användbar för att få en bild av demografin och de socioekonomiska förhållandena, något som efterlysts under arbetet med landskapsstrategin.

Olovlig terrängkörning

Problematiken kring brott mot terrängkörningslagen och parkering av husbilar utanför anvisade parkeringsplatser växer för varje år. I takt med att allt fler besökare väljer att resa med husbil, ökar trycket på naturen som till följd av detta drabbas av stora och ofta bestående skador. Många vill göra rätt men informationen om vad som gäller kan bitvis vara svår att hitta. Förhoppningsvis kan det påbörjade arbetet med att undersöka bygglovshantering, informationsmöjligheter och lokala trafikföreskrifter innebära att man finner en hållbar lösning. För att lyckas behövs en samlad satsning både från Region Gotland och från Länsstyrelsens sida, men även från boende och markägare i området som har en viktig lokal betydelse för frågan.

Tillgång på vatten och avlopp

Tillgången på vatten och avlopp är ännu en avgörande fråga för Östergarnslandets utveckling. Utan en hållbar lösning för detta begränsas områdets förutsättningar att fortsätta att vara en levande landsbygd. I förlängningen kan avsaknad av ändamålsenliga lösningar på problemet innebära en avfolkning, som i sin tur får negativa effekter på landskapet. Region Gotland har tagit

ett viktigt steg i arbetet med frågan genom projektet ”Klart vatten”. Dessutom kommer vatten- och avloppssituationen att behandlas i den kommande fördjupade översiktsplanen vilket borde innebära att problemen kommer närmare en lösning. Lokala initiativ till reningsverk och ett mycket framgångsrikt vattenråd är ytterligare positiva komponenter i arbetet med vattenfrågan framöver.

Potentiellt kartmaterial

Det finns stora möjligheter att utveckla det grundmaterial som är framtaget med hjälp av GIS. En kan till exempel vara att göra jämförelser mellan äldre och nyare kartmaterial. Det skulle ge information om hur landskapet har förändrats över tid. Genom att skapa ett samarbete med Länsstyrelsens interreg projekt ”Integrerad kustzonsplanering och förvaltning i Östersjöregionen” och Region Gotlands LONA-projekt ”Naturvärdeskarta” öppnar sig fler möjligheter. Det skulle ge ett mer detaljerat underlag som är mer heltäckande. Ett sådant material skulle också kunna vara till stor glädje och användning för allmänheten. Via till exempel en webbportal skulle enskilda personer med ett par knapptryck kunna få tillgång till en mängd uppdaterad information om deras omgivningar eller tänkta besöksplatser.

Landskap för alla

I arbetet med landskapsstrategin har barn, ungdomar och vuxna av båda kön funnits representerade. För att få en mer heltäckande bild av betraktarnas upplevelse av landskapet behövs en mer aktiv insats för att inkludera även utlandsfödda och äldre människor i arbetet. Till exempel skulle satsningen med skyltar riktade till barn som görs inom kulturmiljövården kunna utökas med skyltning anpassad till personer från andra länder. Språken som idag används för skyltarna speglar inte fullt ut de språk som finns representerade i det gotländska samhället. En tänkbar satsning för att ta tillvara de äldres perspektiv på landskapet kan vara gemensamma vandringar med barn och ungdomar. De äldre har ofta lång erfarenhet och kunskap som på ett positivt sätt kan överföras till nästa generation genom aktiviteter som görs tillsammans i landskapet.

Dialog ger förtroende

Dialog och lokal förankring är två huvudkomponenter i arbetet med att införliva landskapsperspektivet i den offentliga förvaltningen. Genom att skapa förtroende kring de processer som påverkar landskapet till alla människor, oavsett kön, ålder eller etnicitet, bidrar dialogen till att väcka intresse och ansvarstagande för landskapet. Dialogmöten och öppna beslutsprocesser är två viktiga hörnstenar, men det finns även andra verktyg som kan användas för att etablera en god lokal förankring. Ett exempel är det uppdrag om att inrätta samverkansgrupper för naturvård som Sveriges länsstyrelser fick i 2010 års regleringsbrev. Uppdraget ska öka samverkan mellan olika aktörer för att förbättra det regionala naturvårdsarbetet. Detta stämmer väl överens med landskapsstrategins idé om att ett gemensamt arbete och en gemensam målbild för landskapet också kan stärka bevarandearbetet för den biologiska mångfalden. Syftet är att det inom ett och samma län ska finnas flera naturvårdsråd liknande de vattenråd som används inom vattenförvaltningen. I en sådan grupp kan lokala idéer och synpunkter fångas upp men gruppen skulle också kunna fungera som en kanal för information kring planer för skötsel av skyddade områden. Ett sådant naturvårdsråd skulle även kunna utgöra en kraftsamling kring skapandet av till exempel vandringsleder, lämpliga platser för utställning av grillar med mera. Inom landskapsstrategin har samordningsvinster redan kunnat ske kring skyltning och vandringsleder men ett naturvårdsråd skulle innebära en fast förankringsspunkt ute i området, vilket skulle vara till stor nytta i arbetet med landskapet och dess värden.

10 Slutsatser

Landskapsstrategin för Östergarnslandet är inledningen på ett arbete som aldrig tar slut. Strategin är ett avstamp mot ett nytt tankesätt inom offentlig förvaltning, där landskapsperspektivet får en tydlig roll och där biologisk mångfald värderas jämsides med ekonomiska och sociala aspekter. Genom att ta initiativ till ökat tvärsektoriellt arbete inom Länsstyrelsen har projektet inneburit flera viktiga samverkansvinster och bidragit till att föra arbetet med att bevara landskapet framåt. Projektets arbetssätt med utgångspunkt i dialogen med lokala aktörer har bidragit till en förbättrad förståelse mellan landskapets intressenter. Förståelsen i kombination med förtroendet som skapas genom kommunikation av myndighetsprocesserna i landskapet, ökar acceptansen för de åtgärder som görs, något som är avgörande för att dessa ska bli långsiktigt hållbara.

Den framtida utmaningen för arbetet med landskapsperspektivet ligger främst i att fortsätta på den inslagna vägen. Förhoppningen är att de tre ståndpunkter som tagits fram om bevarande, utveckling och nyttjande av det gotländska landskapet, ska kunna fungera som ett stöd i det arbetet. Om vi lyckas innebär det att vi kan ta ett efterlängtat kliv mot en hållbar utveckling och ett landskap som kan vara till glädje för många generationer framöver.

11 Referenser

Elektroniska källor

Centrum för biologisk mångfald. Hämtad 2012-01-19.

<http://www.cbm.slu.se/cbd.php>

Miljömålsportalen a. Hämtad 2012-01-19.

<http://www.miljomal.se/16-Ett-rikt-vaxt--och-djurliv/Nar-vi-miljokvalitetsmalet/>

Miljömålsportalen b. Hämtad 2012-01-19.

<http://www.miljomal.se/Undre-meny/Naringslivet-i-miljomalsarbetet/Naringslivet-och-miljon/Miljon-ar-en-viktig-del-i-hallbar-utveckling-/>

Peak District. Landscape Strategy. Hämtad 2012-01-19.

http://www.peakdistrict.gov.uk/___data/assets/pdf_file/0020/90821/landscape-strategy-introduction.pdf

Riksantikvarieämbetet a. Hämtad 2012-01-19.

http://www.raa.se/cms/extern/eu_internationellt/europaradet/inget_namn.html

Riksantikvarieämbetet b. Hämtad 2012-01-19.

http://www.raa.se/cms/extern/eu_internationellt/europaradet/inget_namn.html

Transport Mistra. Include. Faktablad. Hämtat 2012-01-19.

http://www.mistra.org/download/18.3fb1a3bd1206210367480006316/Hur+kan+vi+n%C3%A5+ett+h%C3%A5llbart+landskap_web.pdf

Tryckta källor

Boverket. 2007. Landskapets upplevelsevärden. Rapport. Boverket. Karlskrona.

Eksvärd, K., Hallgren, L., Lönnngren, G., Norrby, T., Tivell, A., Westberg, L. & Byström, M. 2006. Gå en mil i mina skor – på väg mot samförvaltning. Working paper no 8. Sveriges Lantbruksuniversitet. Institutionen för stad och land. Uppsala.

Grahn, P & Stigsdotter, U. 2003. Landscape planning and stress. Urban Forestry & Urban Greening 2. Urban & Fischer Verlag.

Kaplan, R. & Kaplan, S. 1989. The experience of nature. Cambridge University Press.

Naturvårdsverket. 2007. Ekosystemansatsen – en väg mot bevarande och hållbart nyttjande av naturresurser. Naturvårdsverkets rapport 5782. Stockholm.

Naturvårdsverket. 2010. Arbetssätt för biologisk mångfald och andra värden i landskapsperspektiv. En handledning. Naturvårdsverkets rapport 6342. Stockholm.

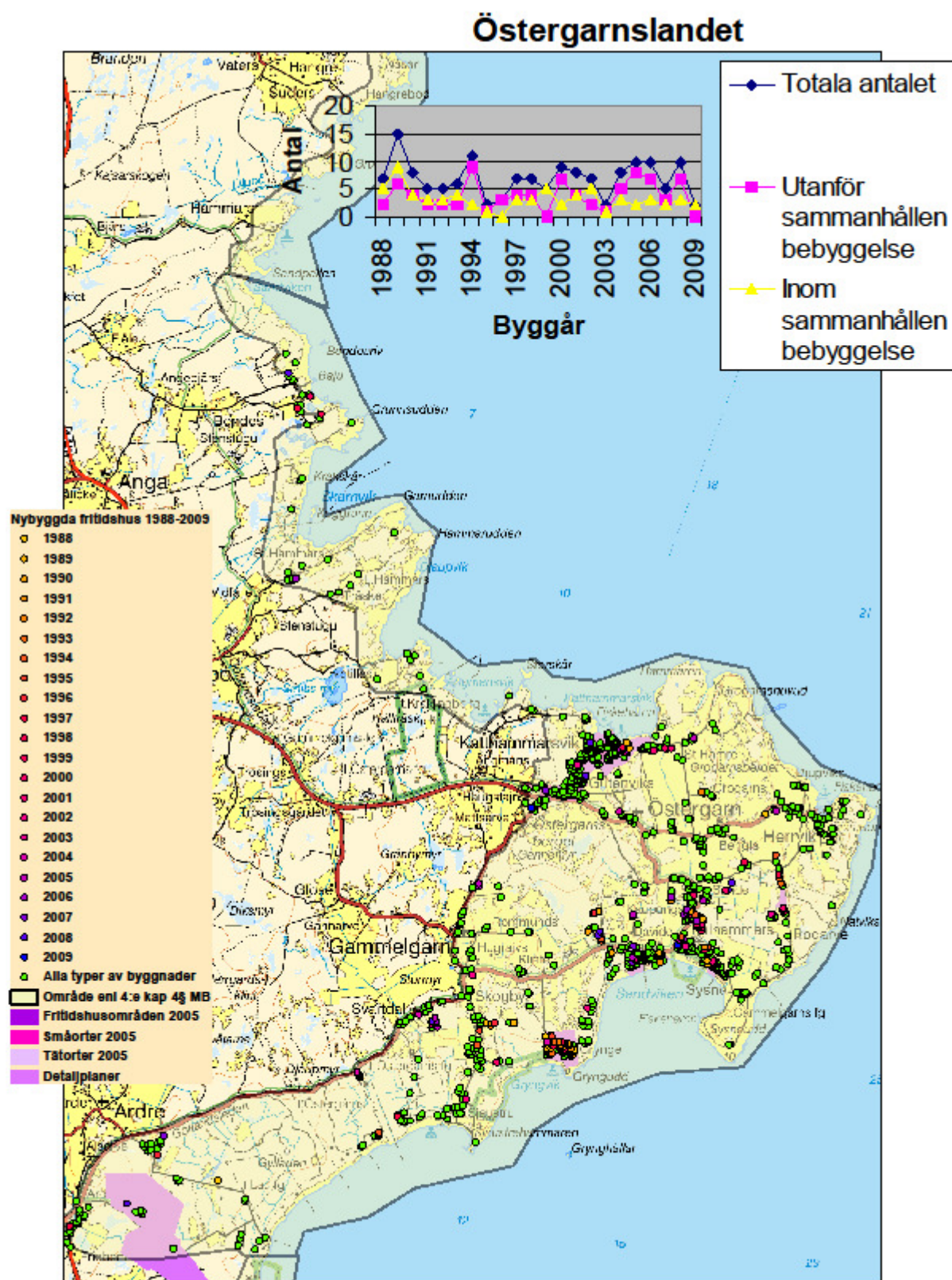
Regeringens skrivelse. 2008/09:167. En strategi för att stärka utvecklingskraften i Sveriges Landsbygder. Stockholm.

Otryckta källor

Frykberg, L. Region Gotland. E-post 2011-12-02.

12 Bilagor

Bilaga 1, Karta över ny fritidsbebyggelse på Östergårnslandet mellan åren 1988 och 2009.

Bilaga 2, Naturreservat på Östergarnslandet

Naturreservat på Östergarnslandet

Stenstugu skog (bildades 2007)

Naturreservatet är till ytan 57ha och består huvudsakligen av barrblandskog av varierande ålder och karaktär. Skogen är delvis tydligt präglad av tidigare bete, även om vissa delar under senare tid har växt igen och börjat utvecklas mot naturskog. Det finns gott om träd som är mellan 150 och 300 år gamla, bl.a. åtskilliga grova, spärrgreniga tallar.

Förr i tiden användes skogen som en typisk gotländsk bondeskog, vilket innebar att ägaren fällde enstaka träd för ved och virke. Detta traditionella och varsamma brukande av skogen gynnade många olika skogslevande arter som svampar, lavar, fåglar och allehanda småkryp. Många av dessa arter har svårt att överleva i dagens produktionsskogar.

Stenstugu skog har nu lämnats orörd under ganska många år och har därför börjat utvecklas mot en naturskog. I en naturskog finns det gott om gamla träd och dessutom rikligt med död ved i form av stående torrträd och vindfällda träd, s.k. lågor.

I Stenstugu skog kan du hitta spår av mänsklig verksamhet från många olika tider. Det finns små stigar och körvägar, gamla stängselrester, grindstolpar och stubbar som vittnar om det äldre bondeskogsbruk som förmodligen har präglat skogen under flera hundra år. Dessa spår suddas sakta men säkert ut i takt med att skogen tillåts att utvecklas fritt mot en naturskog.

Under den senare delen av 1900-talet har man även tagit upp några små kalhyggen i Stenstugu skog – tecken på det moderna skogsbrukets intåg. Hyggena har planterats med tall, men också dessa spår kommer att försvinna på sikt.

I reservatet finns även en handfull små övergivna åkrar. Vissa av dessa kan ha brukats redan för flera hundra år sedan. I anslutning till dessa små tegar kan man hitta röjningsrösen, där bönderna har slängt den sten som plockats från åkrarna.

Anläggningar: I dagsläget finns endast reservatsskyltar

Uppstaig (bildades 1996 ,utvidgat 2009)

Naturreservatet Uppstaig, (178ha) är även det ett skogsreservat där stora delar uppvisar en urskogsartad karaktär. Framför allt norr om Hällträsk där man hittar åtskilliga tallar och granar som är 250-300 år gamla. Här finns det också gott om torrträd och s.k. lågor, d.v.s. trädstammar som har fällts av vinden och sedan fått ligga kvar och långsamt förmultna.

Markvegetationen i skogen domineras av olika arter skogsmossor, som ibland bildar en tät,

mjuk matta, av ris som blåbär, lingon och ljung. Här växer även vit- och blåsippa, linnéa, skogstjärna och vitpyrola. Här och var finns täta bestånd av ormbunkarna örnbräken och ekbräken, och på flera ställen slingrar sig revlumner fram över marken. Den vackra vita skogsliljan hör till områdets vanligaste orkidéer.

I naturreservatet Uppstaig har bl.a. påträffats mer än 300 olika arter skalbaggar.

Även fågellivet är förhållandevis rikt, och till områdets häckande arter hör bl.a. gärdsmyg, skogsduva, större hackspett och spillkråka. Vissa år häckar även pärluggla och duvhök.

I den mellersta och södra delen av reservatet finns flera våtmarker, varav Hällträsk (se bilden) är den största. Öster om Hällträsk ligger ett stort gravfält från yngre järnålder med ett drygt 50-tal stensättningar och en domarring.

Anläggningar: P-plats, bänkbord, reservatsskyltar

Langmyrskog (bildades 2008)

Naturreservatet består av ett cirka 44ha stort område med en mosaik av gles och betespräglad barrblandskog, tätare sumpskogar, helt öppna hållmarker samt agmyrar. Langmyr (se bilden) i reservatets nordöstra hörn är den största.

Barrskogen hyser många gamla tallar och granar, ca 150-200 år gamla. Skogen innehåller även rikliga mängder med död ved, i form av stående döda träd och som kullfallna stammar, så kallade

lågor. Dessa utgör värdefulla livsmiljöer för bl.a. många arter vedlevande insekter.

På de öppnare markerna domineras kärlväxtfloran av betesgynnade arter som tulkört, backtimjan och praktbrunört.

Anläggningar: Inga, p-plats och reservatsskyltar är under planering

Östergarnsberget (bildades 2005)

Östergarnsberget är 193ha stort och ingår i nätverket Natura 2000. Stora delar av reservatet består mer eller mindre av en halvcirkelformad och relativt flack höjdplatå. Bergets högsta del, som når drygt 42m över havet, ligger strax innanför Mattsarveklint i nordväst.

Nedanför branterna som vänder sig mot nordväst, norr och nordost ligger ofta rasmassor bestående av block och stenar som vittrat loss från bergets sidor.

Platån uppe på berget domineras av öppna hållmarker med omväxlande gles och lågvuxen tallskog. Här ligger också den ca 14ha stora Gannemyr. I den sydvästligaste delen av reservatet består jordtäcket delvis av sand, och barrskogen är här tätare och har dessutom ett påtagligt inslag av gran. Allra längst i sydväst finns en orkidérik källmyr.

Stora delar av Östergarnsberget betas av får. Såväl uppe på Östergarnsberget som i och nedanför bergets klintar finns ett flertal ovanliga växter. Här kan man hitta de båda ormbunkarna hjortunga och kalkbräken, de småvuxna alvarväxterna kalknarv och kalkkrassing samt orkidéer som salepsrot, röd skogslilja och spindelblomster.

En av Östergarnsbergets karaktärsfåglar är trädlärkan, som under våren och försommaren sjunger högt uppe i luften över bergets hållmarker.

På åtskilliga platser inom reservatet ser man tydliga spår efter kalkbrytning, och vid bergets fot, mitt för avfarten till Katthammarsvik, ligger flera gamla kalkugnar.

Anläggningar: P-plats, bänkbord, reservatstavlur och vandringsled under uppbyggnad.

Grogarnsberget (bildades 2007)

Den gotländska ostkusten är mestadels ganska låglänt och flack. Grogarnsberget, som reser sig drygt 30 meter över havet och på tre sidor avgränsas av branta klintar, utgör dock ett storslaget undantag.

Uppe på berget finns håll- och alvarmarker, talldungar och små våtmarker. Hållmarkerna finns främst i de nordligaste delarna, medan berggrunden söder ut täcks av något tjockare jordlager. Från Grogarnsberget ser man i öster ön

Östergarnsholm med sina två fyrar. På de öppna hållmarkerna domineras växtligheten av mossor och lavar samt gräset fårsvingel. Här hittar man också torktåliga arter som gul, vit och stor fetknopp samt ettåriga växter som hållfibbla, kalknarv och grusviva. Där jordtäcket är lite tjockare tillkommer bl.a. kattfot, solvända, axveronika, vildlin, backtimjan, gulmåra och brudbröd.

Nedanföör klintarna ligger stora stenblock som lossnat genom vittring och rasat ned. Här är skogen bitvis tätare med inslag av buskmarker. I rasbranterna växer murgröna samt ormbunkarna stenbräken, murruta och kalksvartbräken. På en klipphylla finns ett litet bestånd av den ytterst sällsynta ormbunken mjältbräken.

Reservatet som är 252 ha stort och ingår i nätverket Natura 2000 ramar delvis in av vidsträckt klapperstensstränder, vilka utgör en fattig växtplats där nästan bara tulkört och grusslok klara av att växa.

På Grogarnsberget häckar bl.a. sånglärka, stenskvätta, hämpling och höksångare. Under högsommaren ser man ofta den stora apollofjärilen flyga över de öppna hållmarkerna, och i rasbranterna lever den lilla tandpuppsnäcka. Här finns även flera ovanliga arter myror som trögmyra, kvistmalmyra och citronjordmyra.

Uppe på Grogarnsberget ligger resterna efter Gotlands näst största fornborg. Den omfattar en areal på 18 ha och skyddas på tre sidor av klintkanterna. Mot landsidan löper en yttre, 450 m lång och 10 m bred vall av kalksten och jord. I vällen, som kantas av stora kalkstensflisor, finns tre öppningar. Längre ut mot Grogarnshuvud finns ytterligare en vall, denna inre vall är 150 m lång och består idag av nötta klapperstenar.

Fornborgen tros ha uppförts under senare delen av järnåldern och använts under vikingatid och tidig medeltid. Utsikten från borgen är magnifik. Under vikingatid bör en fiendeflotta ha kunnat sikta på ett avstånd av 14-18 nautiska mil – en sträcka motsvarande 5-6 timmars rodd. Genom att tända vårdkasar kunde man från Grogarnsberget signalera om den annalkande faran till bl.a. fornborgen på Torsburgen.

Anläggningar: Informationsskylt, P-plats, bänkbord, TC

Källinghagen (bildades 2005)

Strax väster om själva Östergarnsberget ligger det lilla naturreservatet Källinghagen, som domineras av gammal barrskog. Utmed vägen ses majvåt (se bilden), en våtmark där agen slogs 2010. Reservatet är endast 11 ha stort och betas idag av får, en häst och några kor.

Anläggningar: Informationsskylt

Torsburgen (bildat 1994)

Torsburgen är en av Gotlands mäktigaste inlandsklintar. Reservatet är 158ha och ingår i nätverket Natura 2000. Platån uppe på burgen har en yta av ca 1,2 km² och den högsta punkten ligger ca 71 m över havet. Mot väster, norr och öster avgränsas Torsburgen av 10-25 m höga stup. I den nordvästra branten finns flera grottor, av vilka "Burglädu" är den djupaste (16m).

Stora delar av platån upptas av hållmarker eller marker med bara ett tunt jordlager. Den sydvästra

delen täcks dock av ett system med strandvallar som är uppbyggda av grus och klappersten. Dessa strandvallar bildades för 10 800-10 300 år sedan, då Torsburgen stack upp som en låg, flack ö i den Baltiska issjön. Strandvallarna dämmer upp en mindre myr, Torsburgsmyr, som har ett nästan 10m tjockt lager av torv. År 1992 drabbades stora delar av Torsburgen av en omfattande skogsbrand: Tidigt på morgonen den 9 juli började det att brinna i skogen på den södra delen av Torsburgen, ett par hundra meter norr om Ardre luke.

Försommaren hade varit ovanligt varm och regnfattig, och marken var knastertorr. Den här dagen blåste det dessutom en frisk sydlig vind. Branden spred sig därför snabbt norrut över Torsburgen och vidare mot Hajdeby gård och Kräklingbo kyrka. Trots omfattande insatser av räddningstjänst, militär och frivilliga tog det flera dagar innan branden kunde hejdas. Vid det laget hade ett 10 km² stort skogsområde bränts av. På själva Torsburgen berördes nästan all skog på den centrala och norra delen av branden.

Många skogsägare drabbades naturligtvis hårt av branden. Men från naturvårdssynpunkt var den inte enbart av ondo. Många djur, växter och svampar gynnas nämligen av skogsbränder, och vissa arter bark- och vedlevande insekter lever nästan uteslutande på brända träd.

Som ett resultat av 1992 års brand kommer Torsburgen därför under åtskilliga decennier framåt att utgöra en på Gotland unik livsmiljö för dessa brandberoende och i flera fall hotade arter. Före 1992 års brand täcktes nästan hela Torsburgen av barrskog. Inom de områden där branden drog fram dödades dock en stor del av träden av hettan. På andra brändes rötterna av, och dessa träd har därefter fällts av vinden. Bäst klarade sig granskogen nedanför burgens nordbrant.

Torsburgen är sedan länge känd som växtplats för flera i vårt land sällsynta växter som uddbräken, gulkronill, gotlandssippa och timjansnyltrot samt flera ovanliga arter mossor och

lavar. Samtliga dessa överlevde branden. Andra intressanta växter på Torsburgen är kryddväxten kungsmynta, som här har en av sina rikaste förekomster på Gotland, samt orkidéerna röd skogslilja och knärot. I den södra delen av Torsburgsmyr har ett gungfly börjat att utbildas. Här förekommer en del kalkskyende och därmed på Gotland ovanliga växter som tranbär, rundsileshår, ullsäv och dystarr.

I söder gränser naturreservatet Torsburgen till naturreservatet Herrgårdsklint.

Anläggningar: informationsskylt, P-plats vid Ardre lucka i söder med TC och vid Tjängvide lucka i norr med TC. Bänkbord finns vid p-platserna och vid rastplatser på burgen.

Herrgårdsklint (bildat 2009)

Reservatet är 146ha och består till stora delar av barrskog. Sett från ovan utgör Reservatet en mosaik med insprängda våtmarker där Diksmyr (agmyr) i nordost är den största. Framträdande i landskapet är de två inlandsklintarna Herrgårdsklint och Millklint. Av dessa är Herrgårdsklint högst och når drygt 55m över havet. Den del av reservatet som omringar Herrgårdsklint ingår i nätverket Natura 2000. I norr gränisar reservatet till naturreservatet Torsburgen och i söder till naturreservatet Russvätar.

Skogen inom reservatet består av flera olika skogstyper. Framför allt i den södra delen, där marken är förhållandevis bördig, finns bestånd av äldre talldominerad barrskog med riklig förekomst av 200-300 år gamla, grova och spärrgreniga tallar. Uppe på Herrgårdsklint växer en gles hållmarksskog, och även här står gamla spärrgreniga tallar. Här finns också gott om död ved som utgör värdefull livsmiljö för många ved- och barklevande insekter.

I klintbranterna är marken fuktigare och inslaget av gran större, här växer bl.a. många olika arter av mossor. Två sällsynta och fridlysta växter som man kan träffa på i reservatet är gulkronill och gotlandssippa. Den förstnämnda växer i klintbranter och hållsprickor på flera ställen i området. Gotlandssippan har en växtplats på den östra delen av Millklint. I fuktigare skogspartier på sandigt/grusigt underlag kan man med lite tur hitta den lilla orkidén knärot.

På Herrgårdsklint ligger en fornborg. Av Gotlands ca 100 fornborgar, ligger de flesta på flat mark, men ett 30-tal ligger, som denna, uppe på klintar. Fornborgarnas funktion är oklar. De få gotländska fornborgar som har undersökts verkar ha byggts och använts under tiden kring Kristi födelse, under vikingatid och in i medeltid. En fornborg behöver inte alltid vara anlagd för försvar. Det kan ha funnits andra anledningar att inhägna ett område på liknande sätt. Fornborgar längs kusten och på höjder längre in i land har dock i sen tid använts för försvar, varför de även tidigare bör ha använts så. Med rök och eld – och troligen också ljud – kunde man snabbt varna och samla folket vid fara. Varje setting skulle svara för sitt uppbåd. Det är därför troligt att det är settingen som organisation som också står bakom fornborgarnas anläggande. I medeltal finns tio fornborgar i varje setting, men i Kräklinge setting – dit Herrgårdsklint hör – finns mer än dubbelt så många, hela 25 stycken. Anledningen till detta kan vara ovanligt många ovälkomna besök från öster, t.ex. från Balticum.

Fornborgen på Herrgårdsklint ligger i dag långt från bygd och har gjort så även under forntid. Fornborgen mäter 175 x 120 m och begränsas i norr, öster och väster av naturliga klintar och

mot söder av en 120 m lång mur. Muren, som är upp till sju meter bred och drygt två meter hög, är byggd av kalksten utan mellanliggande bindemedel, en s.k. kallmur. Borgens ingång är i söder, där ett bågformat värn i form av kallmurad stenmur skyddat borgens svagaste del. Borgens inre del är svagt kuperad, och i nordost finns en skreva, som i dag används som uppgång. Inuti borgen, parallellt med muren, ligger minst sex husgrunder mer eller mindre hopbyggda med varandra. Husgrunderna har inte kunnat dateras säkert men antas dock, av konstruktionen att döma, härstamma från järnålder.

Namnet Herrgårdsklint finns redan på 1600-talskartan. Det visar att man tidigt förstått att det rört sig om husgrunder. Då de sammanbundna husgrunderna inte liknade de kända vanliga husgrunderna, de s.k. kämpgravarna, döpte man huskomplexet till Herrgården – ett för gotlänningar relativt okänt begrepp, eftersom några egentliga herrgårdar aldrig har funnits på Gotland.

Millklint består av en västlig och östlig del med en liten dal emellan. På främst västra Millklint bröt man fram till 1840-talet mycket flis – stensivor – som användes för taktäckning. De kallades för Torsburgsflis. Denna flis uppskattades för att den var av kärnig kalksten och låg i tunna skikt, s.k. klov. Därmed blev varje flis inte så tjock, vilket innebar mindre tyngd på taken. Det finns lämningar efter många brott på västra Millklint. Där har man även brutit byggnadssten och märkligt nog finns stenhögar, s.k. parmar, kvar sedan minst 100 år tillbaka, alltså bruten sten som aldrig blivit hämtad.

Anläggningar: Informationsskylt, P-plats och bänkbord

Russvätar (bildat 2001)

Naturreservatet Russvätar ligger på en höjd av 30-35m över havet och sluttar svagt mot sydsydost. Bergrunden består av lagrad kalksten, som inom större delen av området bildar kala, delvis uppspruckna hållmarker eller bara täcks av ett mycket tunt jordtäck. Till de vanligaste växterna på hållmarkerna hör bl.a. grusslok, liten sandlilja, getrams, blodnäva, vitmåra, bergsskrabba, fältmalört och tulkört. På några platser växer alvarglim och stenmalört.

Skogen i reservatet består huvudsakligen av gles och lågvuxen hållmarkstallskog. Där jordtäcket är lite tjockare, är skogen dock mer högvuxen och inslaget av gran påtagligt. I de tätare skogspartierna domineras vegetationen främst av gräset lundskafing och av ljung.

Den största botaniska attraktionen i naturreservatet Russvätar är dock tveklöst den rika förekomsten av växten gotlandssippa (*se bilden*). Gotlandssippan växer på flera platser inom reservatet, men den rikaste förekomsten finns i områdets sydvästligaste del. Gotlandssippan blommar från mitten av april till början av maj.

Russvätarna – de våtmarker som givit reservatet dess namn, ligger i den centrala delen av reservatet. Här har grunda sänkor bildats i bergrunden vilket gör i sin tur att våtmarker bildas. Under hösten och vintern är våtarna vanligen fyllda med vatten, medan de sommartid ofta är helt torrlagda. Vegetationen längs våtarnas kanter domineras av slankstarr och blåttåtel samt mossor som korvskorpionmossa, grov gulmossa och kärrspärrmossa. Här växer också örter som

ängsvädd, brunört, blodrot, dvärgviol och lökgamander. Längre ut i våtarna finns inslag av ag och knappag.

Reservatet är 117 ha och ingår i nätverket Natura 2000

Anläggningar: Informationsskylt, P-plats (intill väg 556) och grillplats

Hässle backe (bildades 2002)

Naturreservatet Hässle backe har en areal av drygt 20 hektar och ligger på sluttningen sydväst om Herrviks fiskeläge.

Den västra delen av reservatet når en höjd av ca 15 m över havet och består nästan helt av trädlösa, delvis uppspruckna hållmarker.

På de öppna hållmarkerna växer gräs som fårsvingel, vårbrodd och darrgräs. Örter som vildlin, spåtistel och olika arter fetknoppar. Här växer även orkidéerna S:t Pers nycklar och salepsrot (*se bilden*). I Hässle backe förekommer dessutom den ovanliga mossan, styv kalkmossa.

Hållmarkerna avgränsas mot öster av en serie låga klintar. I sprickor i klintarna växer ormbunkar som svartbräken och murruta, här hittar man även guldlockmossa och flera arter kalklavar. bl.a. de sällsynta arterna alvarplacodlav och liten kraterlav. Den östra delen av reservatet ligger betydligt lägre än den västra, och här täcks berggrunden av grus och sand. Den här delen av reservatet har också delvis varit uppodlad tidigare. Nedanför klintarna växer enstaka tallar och enar, och det finns även en del tätare buskage, speciellt då i anslutning till bebyggelsen i nordost och längs det dike som i nordsydlig riktning löper genom området.

På de öppna områdena mellan talldungarna och enbuskagen växer bl.a. solvända, axveronika och liten blålocka. Längs med diket står ett antal gamla klappade askar. Här finns också ett flertal oxlar.

Anläggningar: Informationsskylt

Sandviken (Bildat 1969)

Naturreservatet Sandviken är 24 ha och omfattar förutom en ca 600 m lång och 150 m bred remsa av sandstranden, även ett vattenområde ca 300 m utanför stranden (15 ha av reservatets yta). Ovan stranden bildar sanden en bred vall av låga dyner. Karaktärsväxter på dessa dyner är högvuxna gräs som strandråg, rörsvingel och kvickrot. Här hittar man även sandsallaten, en växt som vandrat in till Gotland i sen tid.

Där dynerna tar slut vidtar en 40-80m bred sandgräshed. Här växer gräs, bland annat sandsvingel och östersjörör, örter såsom backtimjan, gulmåra, höskallra och gulkämpar, samt enstaka enar och små grupper av tallar.

Naturreservatet avgränsas i norr med en ca 40m bård av glesstammig tallskog.

Anläggningar: Informationsskylt, P-plats

Danbo (bildat 1957, utvidgat 1988 och 2007)

Danbo naturreservat är 57ha och till stora delar bevuxet med barrskog. De inre delarna av reservatet är tät granskog, medan de yttre delarna närmast havet består av gles, lågvuxen tallskog. Under 1900-talet har skogen till stora delar fått stå orörd och börjar nu delvis anta urskogskaraktär.

I reservatets norra delar växer skogen på gamla dyner av flygsand där örtfloran domineras av bl.a. blåbär, ekorrbär och vitsippa. Utanför barrskogen

ligger en 50-100m bred, flack och öppen sandgräshed. I den näringsfattiga sanden klarar endast ett fåtal växtarter att överleva. Vegetationen består främst av lavar, mossor, gräs och halvgräs som borsttåtel och sandstarr. Från slutet av april till mitten av maj blommar även stora mängder fältsippor.

Närmast havet, några meter innanför vattenlinjen löper en stranddyn. Här är växtligheten mer högvuxen och domineras helt av de två gräsen sandrör och strandråg. Men man kan även hitta sandsallat och strandvial.

I Danbo naturreservat som även ingår i nätverket Natura 2000 växer två av Sveriges mest sällsynta växter, mjältbräken och gotlandsranunkel. Båda arterna förekommer i Sverige bara på Gotland och här bara på två platser vardera. Båda är fridlysta!

Anläggningar: Informationsskyltar, p-platser i anslutning till reservatet och Vandringsled.

Folhammar (bildades 1974)

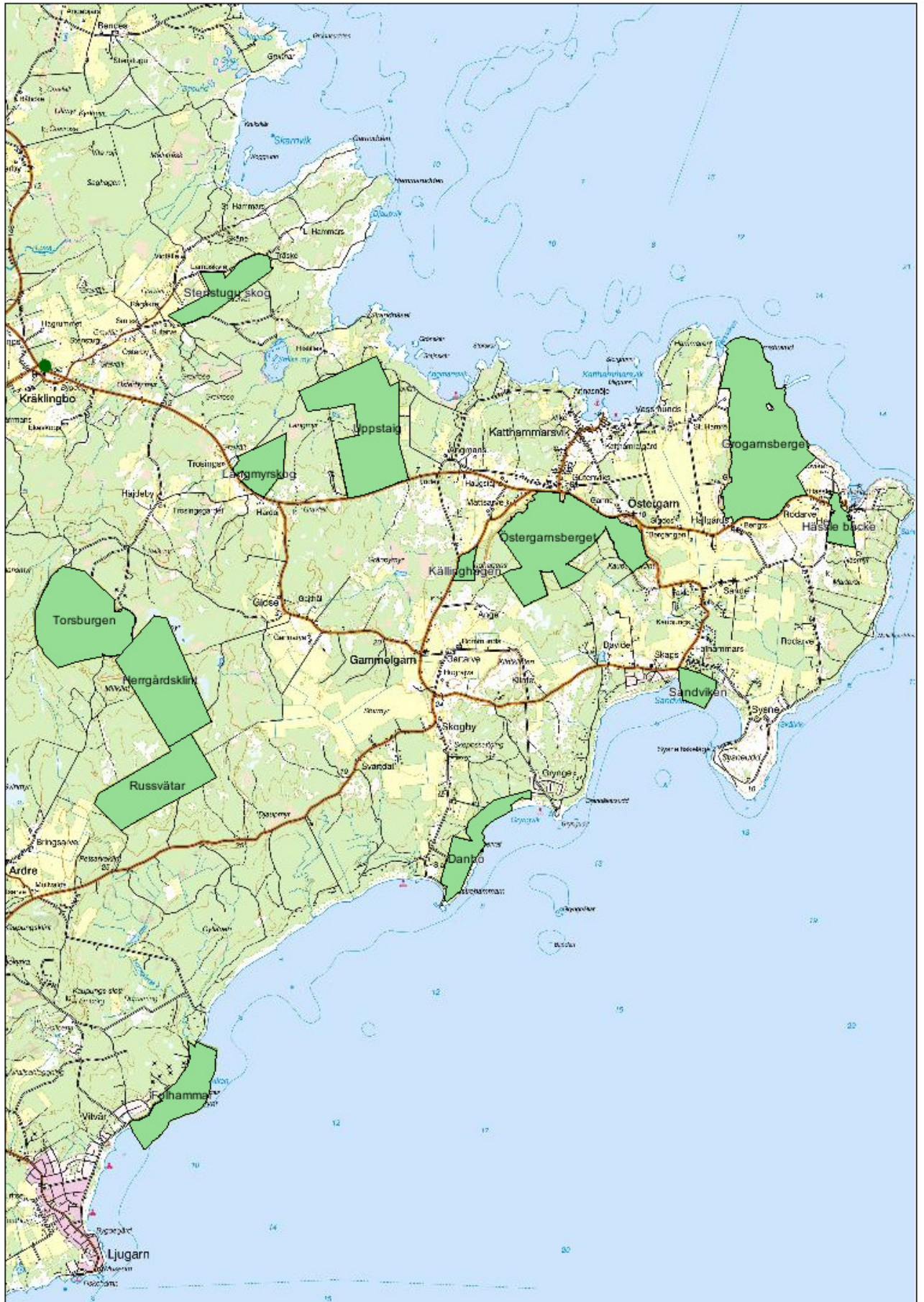

Folhammar naturreservat är 77ha och sträcker sig längs stranden från Halsgårdeåns mynning söderut ned till Vitvärns fiskeläge. Största delen av reservatet ligger i havet (60ha). I den centrala delen av reservatet finns ett vackert raukfält som består av ett stort antal upp till 6m höga raukar. Den revkalksten som raukarna är uppbyggda av är rik på fossil, främst av stromatoporoider, s.k. "kattskallar", men man hittar även lämningar av sjöiljor. Raukfältet inramas av

klapperstensstränder som både norrut och söderut successivt övergår i sandstränder.

På strandslutningen ca 200 m sydväst om parkeringsplatsen finns en av Gotlands vackraste förekomster av den fridlysta växten martorn. I övrigt domineras strandvegetationen av örter som blåeld, fältsippa, klubbkorsört, sandsallat och vejde. På några ställen finns bestånd av vresros, en trädgårdsflykting som har etablerat sig på åtskilliga gotländska sandstränder. De inre delarna av reservatet är bevuxna med barrskog.

Anläggningar: Informationsskylt, P-plats med handikaptoalett, rastplats med grill för rörelsehindrade, bänkbord

Bilaga 3, Minnesanteckningar referensgrupp

Möte Skolhuset Katthammarsvik 2010-12-14

Närvarande: Mats Jönsson, Gunnar Bendelin, Iris Ronqvist, Per-Olof Sahlberg, Peet Tüll, Karin Seigerlund, Olof Thomsson, Josefin Walldén, Lena Pettersson och Ingunn Tryggvadotter

- Oro för överbelastning:
 - Hantera med info inte förbud
 - Husbilar
 - Inte bara kust utan även inland
- Naturskola
 - Undervisa barn och ungdomar, kunskap ger aktsamhet
 - Användbarhet av områden – stigar och skyltar
 - Upplysningskampanj
- Tydliggör skydd:
 - Vilka skyddsformer finns i området och vad gäller för dessa
 - Naturvårdsdialog
 - Lyft skogsfrågan
- Demografi:
 - Tillgänglighet
 - Serviceställen
 - Kollektivtrafik
 - Skolor
- Definiera begreppet Biologisk mångfald
- Identifiera konfliktområden
 - Gå längre än att bara identifiera
 - Påbörja hanteringsprocess
- Vilka socknar ingår
- Vilka mer kan komplettera från ickerepresenterade socknar
 - Tord Lantz, Ornitologiska för.
 - Catarina Bylund, Anga
 - Sigurd Lindqvist, Ala
 - Kräklingbo ?!
- Pågående projekt
 - Lista pågående projekt
 - Länsstyrelsen ska ta reda på de som är initierade av lst

Möte med referensgrupp på Östergarnslandet 5 april 2011-04-06

Närvarande: Karin Seigerlund, Mats Jönsson, Lena Pettersson, Peet Tüll, Lars Olsson, Iris Ronqvist, Catrine Wickström, Jörgen Pettersson, Per Olof Sahlberg, Gunnar Bendelin, Josefin Walldén, Ingunn Tryggvadotter och Beatrice Rydén.

Mötet inleddes med en kort presentationsrunda och en genomgång av kvällens diskussionspunkter. Efter att samtliga försett sig med fika inleddes mötet med att diskutera ämnen för de två planerade kvällsmötena, ett i vår och ett i höst.

Upplägget i form av ett dialogcafé på vårens möte, fick positivt gensvar. Däremot justerades temat för kvällsmötet till att inrikta sig mot stundande Strandskyddsöversyn. Mötet behöver äga rum någon gång mellan den 10 och 25 maj för att inte krocka med skörd etc. Josefin fick i uppdrag att få fram ett datum så fort som möjligt. Önskemål finns att, förutom nyckelpersoner på länsstyrelsen och regionen, även Lantmäteriet bör bjudas in till mötet.

Temat för höstens möte bestämdes, som föreslaget, handla om skydd av natur och skog. Det fanns önskemål om att mötet borde anordnas redan i vår, men det blir svårt rent tidsmässigt. Däremot kommer det arbetas för att det ska planeras in så tidigt som möjligt i höst. För att mötet ska bli så konstruktivt och givande som möjligt kommer upplägget att planeras noggrant.

Rubrikerna på kvällsmötena som skickats ut inför dagens möte ska inte ses som fastslagna, inte heller ska texten ses som färdiga inbjudningar. När tema och innehåll är klart kommer en särskild annons och inbjudan att tas fram. Flera av mötesdeltagarna poängterade vikten av att ha en så lockande rubrik som möjligt, vilket givetvis är målet.

Förslaget om att via Skogsstyrelsen eventuellt kunna använda konceptet Skogen i skolan (www.skogeniskolan.se) mottogs positivt. Likaså samarbetet med Skogsstyrelsen kring Skogens dag fick positivt bemötande och planeringen av detta kan fortsätta. Båda aktiviteterna kommer att genomföras i höst och Josefin jobbar vidare med de här två aktiviteterna. Som förslag på område för Skogens dag nämndes brandområdet på Torsburgen. Området innehåller många exempel på biologisk mångfald, olika faser på återhämtning i skogen och erbjuder också goda logistiska förutsättningar.

Beatrice berättade om kulturmiljös förslag på att barnanpassa fornlämningar. Via skolan kan barnen kontaktas och genom barnen kan man ta reda vilka platser som är mest populära ur deras perspektiv. Ett förslag på plats som brukar vara populärt, men ibland blir bortglömt, är "Herrgårds klint". Beatrice tar med sig synpunkterna och fortsätter arbeta med idén.

Samarbetet med vandringsleder mellan naturvården och kulturmiljö på länsstyrelsen och Leaderprojektet stod näst på agendan. De har hittats flera samverkansvinster bland annat angående skyltning. Var och en av de inblandade berättade om de tankar som finns, Catrine visade en karta över leaderprojektets leder och Mats tog upp de gamla tankarna på en vandring/cykelled från Ljugarn och uppåt. Beatrice berättade om tanken med att bevara värn längs en sträcka från Snabben, förbi Kuppen och vidare. Frågan ligger just nu hos Fortifikationsverket. På frågan om vilket värn som skulle vara mest spännande att bevara kom förslaget det på Kuppen. Lena visade foton som hon tagit på informationsskyltar i Stenkyrka, tre stycken som bland annat visade naturreservat och företagande i området. Det skulle kunna vara intressant att ordna i anslutning till informationscentret som planeras i anslutning till Skolhuset.

Josefin gick översiktligt igenom de två arbeten som pågår på länsstyrelsen inom GIS-delen av strategin. Det är oklart vart dessa kommer att landa men förhoppningen är att de ska kunna visa på "hot-spots" i landskapet framöver. När det kan bli klart är inte heller avgjort, men troligen blir det först senare i höst.

Det finns just nu en diskussion i området kring att söka pengar för att stängsla in Prästänget och nya initiativ har nyligen tagits lokalt för att bevara ängset och dess skötsel. Det finns även en idé om en "fagningsdag" med syfte att samla skötselkrafterna och samtidigt bygden runt omkring. Dagen skulle kunna innehålla flera inslag, t.ex. guidade turer etc. Länsstyrelsen kan inom ramen för landskapsstrategin absolut tänka sig att diskutera hur man skulle kunna vara behjälplig vid en sådan dag. Medverkan i form av guider eller annan typ av personella insatser skulle kunna vara möjlig. Några finansiella medel att söka för denna typ av aktivitet finns dock inte inom strategin.

Problematiken kring ställplatser och camping utanför avsedda områden togs upp på nytt. Ingunn berättade att hon varit i kontakt med regionen och att de bad att intresserade skulle skicka in en ansökan. Exakt hur det ska hanteras är oklart i nuläget. Karin berättade om de skyltar hon sett på Öland. Skyltarna var uppsatta av länsstyrelsen och en kontakt kan tas med dessa för att få veta mer. Länsstyrelsen tog med sig detta.

Vid flera tillfällen under kvällen togs frågan om gränsdragning för området Östergarnslandet upp. Länsstyrelsen har valt att följa definitionen av Östergarnslandet som används i samband med skötsel av naturområden. Där ingår kustsocknarna, Anga, Kräklingbo, Gammelgarn, Östergarn och Ardre. Motiveringen till valet av denna indelning är att länsstyrelsen vill vara konsekvent och använda samma indelning i sin kommunikation utåt. Frågan väcktes vilken indelning som kommer användas i FÖP:en. och Josefin lovade att kolla detta med Gunnar Gustafsson som är ansvarig för planen.

Anteckningar förda av Josefin Walldén

Möte med Referensgruppen för landskapsstrategin på Östergarnslandet 14 september 2011 klockan 19.00, Skolhuset.

Närvaro: Lars Olsson, Ove Andersson, Mats Jönsson, Gunnar Bendelin, P-O Sahlberg, Catarina Bylund, Josefin Walldén

Strandskyddskväll

Mötet inleddes med en kort resumé från Strandskyddskvällen som hölls den 16 maj i Östergarn bygdegård. Upplägget av kvällen fungerade bra och resultatet blev överraskande lyckat tyckte både deltagare och de tjänstemän som var med. Det som var negativt var lokalen som inte lämpade sig för den valda mötesformen. Ljudet studsade och det var svårt att höra vad som sades i smågrupperna. Vidare efterfrågades fler representanter från Regionen. Något som kanske går att uppfylla bättre till kommande kväll om skyddade områden.

Det återstår en lös tråd som ännu är ordnad från mötet i maj. Det gäller cykelleden, vem har egentligen ansvaret för denna, både vad det gäller underhåll och sophantering? Josefin tar med sig frågan och återkommer.

Kräklingboskola

Den 1 september träffade Länsstyrelsen (Beatrice Rydén, kulturmiljö) och Skogsstyrelsen (Karolina Sundblad) tre stycken lärare i Kräklingboskola. Vid mötet bestämdes att den 6 oktober skulle hållas en skogs- och kulturdag på Torsburgen för barnen i skolan. Barnen kommer att ha en dag ute, med matsäck och äventyr både i skogen och kring de fornlämningar som finns i miljön i reservatet. Tanken är att sprida kunskap om landskapet som finns runt omkring barnen. Genom att känna naturen och kulturen i sin närhet föds också ett intresse och aktsamhet för sina omgivningar.

Ställplatser

Josefin har varit i kontakt med Niclas Fredricsson på Regionen som tittar närmare på ställplatser för husbilar i samband med FÖP Fårö. Niclas har träffat Fårö Framtid och pratat om det hela och kommit fram till lite olika förslag. Ett handlar om att utnyttja befintliga parkeringsplatser där man i så fall skulle kunna se över de lokala trafikföreskrifterna när det gäller övernattningsparkering. Vidare finns planer på att ge ut någon form av informationsmaterial i samband med färjan över till Fårö. Det här skulle också vara fullt möjligt att göra i samband med färjan över till Gotland. En idé är också att använda TV-skärmarna som finns på båtarna för att sprida informationen. Josefin tar med sig detta och tar en ny kontakt med Niclas. Under den här punkten togs även problematiken kring camping i reservaten upp. Särskilt på Grogarnsberget har det vid flertalet tillfällen i sommar förekommit camping. Kanske kan skyltningen göras tydligare i samband med att man kör in i reservatet? Josefin tar med frågan till Lena Pettersson som är ansvarig Naturbevakare i området.

GIS

Habitatkarteringen är klar för Östergarns socken. I övrigt finns kartsikt på utvecklingen av fritidsbebyggelsen i området sedan 1950-t och framåt. Detta kan tas med i rapporten. Även resultaten från Kustzonsprojektet kan tas med eftersom samtliga socknar som ingår i strategin har kuststräcka. Mötet efterfrågar kartor som visar på hur landskapet förändrats inte bara vad det gäller naturtyper utan även när det gäller bosatta, serviceställen etc. I diskussionen tas upp vad som till exempel skiljer Östergarnslandet från andra områden med till synes samma förutsättningar men som ändå har lyckats bättre med att bevara antalet bofasta, företag etc. Hur har t.ex. antalet jordbruksföretag förändrats? Viktigt är här att beakta vilka jordförutsättningar

som finns, hur ser naturen ut etc. Uppskattningsvis brukas samma areal idag som tidigare men av färre lantbrukare. Förutsättningarna i området leder till en mer vall och djurorienterad verksamhet jämfört med slättbygderna där spannmål är mer framträdande. Men detta är något som möjligen kan diskuteras i rapporten.

Skogens dag och värnen

Skogstyrelsen har valt att inte genomföra årets upplaga av detta arrangemang och därför utgår dagen ur strategin. Likaså kommer inte kulturmiljös satsning på värnen att bli lika stor som planerat på grund av resursbrist. Det har inte heller inkommit några intresseanmälningar för att hålla öppet något av värnen och därför dras ambitionen ner. Frågan kring om de ändå ska bevaras och skyltas väcktes. Även om det kan vara aktuellt att göra liknande träbänkar som på Ekstakusten för att göra något bra av dem. Josefin tar med sig frågan till Beatrice Rydén som har haft hand om detta på Länsstyrelsen.

Kväll om skyddade områden

Mötet beslutade att det ska genomföras en diskussionskväll om skyddade områden liknande den om strandskydd som hölls i maj. Upplägget föreslås vara liknande med representanter från flera sakområden. Länsstyrelsens vatten, naturvård och kulturmiljö är självklara men även representanter från Skogsstyrelsen. Det är önskvärt att det även kommer fler från Regionen denna gång. Det vore bra om någon representant för regionpolitikerna kunde komma. Josefin ska se vilka namn som kan vara intressanta att få med. För att få ett fungerande möte behöver man inledningsvis gå igenom den lagstiftning som gäller. Sedan är frågor kring N2000, naturreservat, skötselkrav som kolliderar med EU-stöd, kommunikation samt konsekvensanalys av vad begränsningar i användandet kan innebära för verksamma i området, intressanta. Det finns dessutom frågor kring ansvar för vägar etc. som leder fram till reservaten, vad som gäller för underhåll av dessa etc. Bra vore om detta kunde göras genom att redovisa ett konkret och aktuellt exempel på reservatsbildning. Mullvads kom upp som alternativ. I samband med detta finns även förslag att passa på att redovisa resultaten från vattenprovtagningarna som gjorts i området. Stäm av detta med vattenrådet innan annons/inbjudan går ut. Som lokal föreslogs Kräklingsboskola. Den är bättre lämpad för arrangemanget med bikupor, ligger mitt i området och kan dessutom vara intressant för många att se då den är relativt ny. Josefin kollar av ett datum en mån-tors i senare delen av oktober och återkommer.

Rapport

Josefin hade med sig ett förslag på disposition till rapporten. Det mesta tycks vara med men en punkt om näringslivet i området efterlystes. Arbetet fortsätter. Josefin har även en tanke om att få länsstyrelsen att stå bakom två – tre ställningstaganden som ska beaktas i allt arbete som görs i landskapet. Det kan t.ex. gälla i samband med leverans av underlag för planering, nybildning av reservat etc.

Seminarium

När det gäller förväntningar eller idéer kring ett avslutande seminarium fanns inte så mycket synpunkter bland de församlade. Josefin fick fria händer att fortsätta planeringen av detta. Thomas Norrby kommer till Östergarn för en diskussionskväll kring en ”Drömby”. Det är den 30 oktober.

Det finns mycket att säga kring vattenfrågan i området och det är ju en naturlig del i ett landskap. Kanske kan man göra ett uppföljande möte våren 2012 där man riktar sig mot vattenfrågorna? Kanske har Klart Vatten då kommit något längre? Josefin tar med sig funderingen till Peter Landergren och Sofia Scholler på Länsstyrelsen och återkommer.

Nästa möte

Nästa möte kommer att hållas i november efter att kvällen om skyddade områden ägt rum.

Bilaga 4, Tips på mötesupplägg

Tips för bättre möten

Delaktiga möten

Innan du börjar planera för ett möte bör du göra klart för dig själv hur stor delaktighet du vill ha i mötet. Är det ett info-möte där det viktiga är att deltagarna *förstår* budskapet, eller är mötet en del av en process där man vill att deltagarna bidrar med kunskap, erfarenhet och synpunkter? Oavsett vilken typ av möte det är kan det vara bra att tänka på följande:

Hur stor delaktigheten blir bestäms mycket i själva mötet. En bra mötesform ökar chansen att alla olika perspektiv inkluderas. Om man skapar ett bra samtalsklimat där deltagarna vågar och vill yttra sig och får en känsla av att andra verkligen vill lyssna, går det bättre att gemensamt hantera kolliderande intressen. Om de flesta tycker att det finns möjlighet att bidra efter fallenhet och engagemang är det troligt att en gemensam vilja att delta i arbetet skapas. Dessutom ökar möjligheten att konstruktiva lösningsförslag formuleras av någon, och att det får stöd. Mer kunskap synliggörs och delas, och det gemensamma lärandet blir större.

Uppstår *konflikter* bör dessa behandlas, de är oftast inte skapade av processen, utan får sitt uttryck i processen. Lägg inte locket på, men se till att dialogen går vidare. Här finns en stor fördel med utomstående mötesledare utan egna intressen i frågorna.

Om syftet med mötet främst är information, så kan du genom att involvera deltagarna öka chanserna att de tar emot budskapet. Till exempel kan du sträva efter ett mötesklimat där många vågar och vill ställa frågor.

Att tänka på innan mötet:

Inbjudan

- Sann – vad är det vi bjuder in till egentligen – info, ta in synpunkter etc., vilken påverkansmöjlighet har de som deltar
- Start- och sluttid
- Man ska också vara medveten om att den *tid och plats* man väljer också i viss mån möjliggör eller försvårar för olika personer att delta.

Mötesledare

Det är viktigt att den som leder mötet ansvarar för mötesformen, att dagordningen följs och att tider hålls och uppmuntrar alla deltagare att bidra. Ibland kan det vara bra att ha en utifrån kommande mötesledare som inte har eget intresse i mötets tema.

Tidplan

Gör tidsplan för mötet - detaljerad så att du ser att alla moment kommer att hinnas med. Förhåll dig sen flexibelt till denna.

Möblering

Om syftet är att ha någon form av diskussion är det bra att sitta i ring eller annan möblering där deltagarna ser varandra. Då ökar förutsättningarna för att stämningen blir öppen och man pratar *med* varandra. Den vanliga mötesformen med biosittning, några i panelen och plenumdiskussioner, passar en del av oss väldigt bra – men för många är den ett effektivt hinder.

Det faktum att människor har mycket olika benägenhet att **vilja/våga** ta ordet i stora grupper hanteras. Tid tas till att minska anonymiteten genom att synliggöra vilka personer/grupper som är närvarande.

Att tänka på under mötet:

Mötets inledning

- Presentera mötets syfte och mål.
- Tydliggör mandat och beslut och deltagarnas påverkansmöjlighet.
- Agendan bör visas och gärna finnas synlig under hela mötet (blädderblock, projektor)

Talare/föreläsare

Hänsyn tas till att människor inte kan koncentrera sig så länge i taget när man passivt lyssnar på någon som talar. Mycket viktigt att tider hålls och att inbjudna föreläsare är medvetna om detta. Visa i agendan hur långa föreläsningarna kommer vara, det skapar trygghet och koncentration bland deltagarna.

Avslutning

Tydlighet kring resultat av dagens möte och eventuell fortsättning.

Utvärdering

Är det önskvärt att mötet utvärderas? Hur? För vem?

Kaffe och pauser viktiga!

Att tänka på efter mötet:

Sprid minnesanteckningar/protokoll till alla deltagare. Vad behöver följas upp efter mötet och vilka önskemål och löften finns om fortsättning?

Några metoder och verktyg

- *Tid för tyst tänkande* att formulera sin åsikt ökar chanserna för fler att bidra.
- *Post-it-lappar* som sätts upp på väggen till allas beskådan. Det kan framförallt i större grupper, ibland även i mindre, vara lättare att först skriva ner sina idéer än att presentera dem muntligen. Dessutom synliggörs allas åsikter.
- *Brain-storm* där alla förslag skrivs upp.
- *Rundor* av olika slag ger alla möjlighet att säga sin mening. Det kan handla om en dagordningsrunda för vad man önskar behandla under ett möte, en förslagsrunda, avslutningsrunda för utvärdering av mötet mm
- *Talboll* är exempel på en metod där en boll kan användas för att markera visuellt vem som har ordet och sätta talaren i fokus. Den som har bollen kan yttra sig utan att bli avbruten och bollen gör det lättare att koncentrera sig på den som har ordet. Används främst i rundor, t.ex. som avslutning av ett möte.
- *Synliggöra och tydliggöra* vad man kommit fram till genom att t.ex. sammanfatta diskussionen på ett blädderblockspapper, white-board el projektor,

- *Växla mellan plenum/alla och diskussion i par/smågrupper*, så kallad ”bikupa”, för att underlätta för alla att komma till tals och göra diskussioner så effektiva som möjligt.

Lästips

Olausson, Ingrid (1996). *Dialog. Handbok för ökad möteskompetens, effektiv planering och verklig demokrati*. Svenska Dagbladets Förlags AB.

Falk, Agneta. *Verkttygslåda för bättre möten*. Skaparlust, www.skaparlust.nu.

Av: Sofia Scholler, Länsstyrelsen på Gotland

Minnesanteckningar från möte om Strandskyddsöversynen på Östergarnslandet 16 maj 2011.

Inledning

Josefin Walldén, länsstyrelsen, hälsade alla välkomna och inledde med att berätta om bakgrunden till mötet.

Idén till kvällens möte uppstod under ett möte med referensgruppen för projektet Landskapsstrategin på Östergarnslandet. Projektet syftar till att belysa helheten i landskapet, naturen och den biologiska mångfalden, men även andra intressen såsom jord- och skogsproduktion, rekreation och vardagsliv. Alla dessa är viktiga beståndsdelar i landskapet och är grunden för hur landskapet ser ut idag. Framtagandet av en landskapsstrategi är ett regeringsuppdrag som tilldelats alla länsstyrelser i Sverige. Gotlands län har valt att arbeta med Östergarnslandet för att intresset och värdena i området är mycket stora.

För att förstärka förankringen lokalt har en referensgrupp för landskapsstrategin startats. Vid gruppens senaste möte ställdes frågan på vilket sätt länsstyrelsen bäst skulle kunna jobba med informationen kring den kommande strandskyddsöversynen i området. Svaret var tidigt och tydligt kommunikation. Eftersom stranden är en väsentlig del av landskapet i området bestämdes att det här mötet skulle genomföras, med förhoppningen att det skulle kunna bidra till en ökad dialog och kunskap kring landskapet.

Presentation av medverkande

Som mötesledare under kvällen fungerade Britta Johansson från länsstyrelsen. Hon inledde med att berätta om upplägget för kvällen. Vilka socknar som fanns representerade redovisades genom handuppräckning. De flesta deltagarna kom från Östergarn men även Gammelgarn, Kräklingbo, Ala, Anga, Ardre och Norrlanda fanns på plats. Därefter följde en kort presentation av kvällens övriga medverkande samt vilka områden de arbetar med:

Gunilla Lexell, länsstyrelsen. Landsbygdsutveckling och betesmark
Ingunn Tryggvadotter, länsstyrelsen. Skötsel av naturreservat på Östergarnslandet
Cecilia Nygren, länsstyrelsen. Bildande av naturreservat
Gunnar Gustafsson, regionen. Fördjupad översiktsplan för Östergarnslandet
Beatrice Rydén, länsstyrelsen. Kulturmiljö
Tor Sundberg, länsstyrelsen. Byggnadsantikvarie
Peter Landergren, länsstyrelsen. Vattenförvaltning
Magnus Martinsson, länsstyrelsen. Översyn av strandskyddet på Östergarnslandet

Information om bakgrund till strandskyddsöversynen

Efter presentationsrundan gick Magnus Martinsson, handläggare på länsstyrelsen med ansvar för översynen av strandskyddet Östergarnslandet, igenom fakta och bakgrund till den kommande översynen. PowerPoint-presentationen som visades medföljer som bilaga till dessa anteckningar. En fråga kom från publiken angående huruvida Ardre och Ljugarn inkluderades i översynen, och svaret på detta är ja, de socknarna ingår också.

Dialog

När Magnus gått igenom sina bilder var det dags för fika och fria diskussioner i mindre grupper. De medverkande spred ut sig i lokalen och mötesdeltagarna kunde gå mellan de olika

sakområdena och ställa frågor direkt till de medverkande handläggarna. Vid varje station fanns kartor över området samt eventuellt material som den ansvariga gruppledaren från länsstyrelse/region tagit med sig. Om det är något av detta som ni vill ha mer av går det bra att kontakta respektive gruppledare. Kontaktuppgifter finns sist i dessa anteckningar.

Diskussion

Under den gemensamma diskussionen som följde presenterade respektive gruppledare översiktligt vad som diskuterats i gruppen. Därefter fick deltagarna komplettera om något saknats eller behövde tillföras.

Gunilla Lexell hade i sin grupp hunnit prata om slåtterbalkar, träd i betesmark, vikten av jordbruket för landskapet, djurhållning och strandbeten. Särskilt vikten av ett levande jord- och skogsbruk poängterades då det är förutsättningen för att landskapet ska fortsätta att se ut som vi är vana vid. För detta krävs satsningar på den nya generationen och insatser för att få ungdomar motiverade.

Beatrice Rydén och Tor Sundberg hade gått samman i sin grupp och tillsammans funnits tillhands för att diskutera kulturen i landskapet. Även här hade diskussionerna böljat fram och tillbaka och bland annat inkluderat Linnés väg, bredbandsutbyggnad och hantering av fornlämningar i samband med detta, flytt av milstenar samt bevarande av värn. Angående det sistnämnda fanns funderingar kring vitsen av att bevara något som ändå till största delen finns under jord. Beatrice och Tor var glada för den positiva stämningen i samtalet och för de tips på kulturlämningar som de fått in. Vidare hade även strandskyddets betydelse för orördheten lyfts som ett värde i sig, eftersom det är ofta just det som lockar besökare till området. Det fanns även de som tyckte att naturvården ofta får för står plats och att kulturvården lätt blir för blygsamma i debatten.

Cecilia Nygren berättade att de i hennes grupp bland annat pratat om det faktum att det redan finns mycket reservat i området. Trots detta meddelade Cecilia att det finns fler på gång men att detta först måste tas upp med berörda markägare. Har man frågor kring detta välkomnade Cecilia att man tar kontakt med henne. Kontaktuppgifter finns sist i dessa anteckningar. Vidare hade problematiken med olovlig terrängkörning diskuterats och även skötseln i reservat där regelverket ibland kan tyckas motstridigt.

Magnus Martinsson berättade att även i hans grupp hade diskussionerna varit bra och många! Bland det som togs upp fanns problemet med igenväxning i Sjastru flygsandsområde, röjning av kusthedar och även vad som skiljer fastighetsgräns och tomtgräns. I gruppen diskuterades även hur stor en hemfridszon är och att detta varierar till exempel beroende på hur tätt det är mellan tomter i ett tomtområde. Gemensamt för alla är att man inte har rätt att undanhålla andra från stranden. Det nya begreppet LIS-områden togs upp och det fanns frågor om det kunde innebära en risk för allt för stor exploatering. Magnus ansåg att så inte är fallet eftersom övriga krav fortfarande ska uppfyllas. Vidare fanns frågor om samfälligheter, samt önskemål om att när ett bygglov beviljas där strandskyddsdispens krävs ska regionen meddela detta i samband med beskedet om bygglov. En annan viktig fråga som togs upp i gruppen var oron för det ökade trycket från husbilarna som parkerar i området och i vissa fall gör stor åverkan på naturen. Det är ett problem som måste hanteras på något sätt. Det kommer att tas fram en ny strandskyddsfolder där det tydligt kommer att framgå vad som gäller för husbilar och husvagnar. Enligt gällande praxis är det att tillåtet köra av 5 meter från vägen och stå på platsen i maximalt 5 veckor, förutsatt att markägaren givit sitt tillstånd. Praxis utvecklas av domstol och finns beskriven i tillämpade rättsfall. Allt annat är olovlig terrängkörning. Reglerna gäller dock inte för markägare som bedriver skogs- eller jordbruk utan enbart för turism etc. Det är ett svårt problem att lösa men ett sätt kan vara, trots att man många gånger möts av motstånd, att man försöker informera

om vad som gäller vänligt men bestämt. Skyltar är ett annat sätt, samt information som bland annat skulle kunna ges ut på båtarna till och från ön.

Från gruppen fanns önskemål om att det vid bildandet av reservat och andra åtgärder som kan verka begränsande för de som bor i området, vore bra om det kunde göras en konsekvensanalys med fokus på de socioekonomiska effekterna av åtgärden. Magnus förtydligade att strandskyddet även efter översynen aldrig kommer att vara mer än 300 meter och att det på stora delar av området är den gräns som gäller redan idag. Naturreservat inom strandskyddat område påverkas inte av översynen. Men i samband med dispensansökan måste det vara tydligt att det kan krävas extra tillstånd med anledning av reservatet.

När det gäller den fortsatta processen kring översynen av strandskyddet på Östergarnslandet framförde Magnus en önskan om att alla som har synpunkter och frågor hör av sig till länsstyrelsen på ett eller annat sätt. Bäst är att kontakta Magnus direkt genom de kontaktuppgifter som anges sist i dessa anteckningar. Det kommer sedan att hållas ett möte där insamlade synpunkter kommer att redovisas tillsammans med ett första förslag. Mötet kommer troligen att bli under senhösten eller runt årsskiftet. Slutligen kom även önskemål om att information skulle ges löpande via hemsida eller liknande, något som Magnus skulle försöka uppfylla.

Ingunn Tryggvadotter berättade därefter kort om vad som diskuterats i hennes grupp. De största frågorna rörde tillgängligheten i Danbo naturreservat, jaktfrågan inom reservat samt utrustning som till exempel att järnen på stättorna ofta blir hala vid blött väder. Vidare diskuterades att det tyvärr finns kollisioner mellan EU-stöden och naturvårdens skötselkrav vilket ställer till för den enskilde brukaren. Detta måste ses över. Josefin Walldén kompletterade med att säga att det i höst, inom ramen för landskapsstrategin, kommer att anordnas ett möte liknande kvällens med fokus just på skydd av natur.

Peter Landergren redogjorde sedan för vad som sagts i gruppen om vatten. Där hade det diskuterats om att vattenkvaliteten i vattendragen på Östergarnslandet är bland de allra bästa på Gotland. Därav finns mycket havsöring i området något som är mycket värdefullt. Vidare pratades det om enskilda avlopp, anläggning av våtmarker och agmyrar. Även frågan om reningsverken i Katthammarsvik och Ljugarn lyftes. Överbelastningen av dessa gör att orenat avloppsvatten släpps ut direkt i Östersjön vilket är ett allvarligt miljöproblem. Rent vatten är inte bara en miljöfråga utan även en fråga för besöksnäringen då badturismen är stor i området. Datum för regionens projekt ”Klart vatten” har skjutits upp flera gånger och besked om vad som gäller efterfrågades. Gunnar Gustafsson tar med sig frågan och ska ta upp den med berörda handläggare på regionen.

Gunnar Gustafsson berömde även han den positiva stämningen och alla de frågor som kommit upp i hans grupp. En fråga som diskuterats flitigt under kvällen var de nya LIS-områdena. Det fanns en oro bland deltagarna för att detta skulle kunna ge negativa effekter men Gunnar menade att LIS-områdena kan ses som en ventil och en öppning för utveckling i en annars skärpt strandskyddslagstiftning. I dokumentet Fördjupad Översiktsplan (FÖP) Storsudret på sidan 61 finns en redogörelse för strategin som regionen tagit fram för utpekandet av LIS-områden. Näst på tur för en fördjupad översiktsplan är Fårö och därefter kommer regionen att arbeta vidare med Östergarnslandet. Gunnar vill gärna redan nu få in idéer och förslag på lämpliga LIS-områden och bad samtliga deltagare att höra av sig! Kvällens diskussion kan ses som en inledning på dialogen kring den kommande FÖP Östergarnslandet och länsstyrelsens projekt för framtagandet av en landskapsstrategi i området kan också ses som ett underlag i detta arbete. På frågan om jordbruket kommer att beskrivas utförligare i FÖP Östergarnslandet än vad som gjordes i FÖP Storsudret var svaret från Gunnar entydigt ja. Jordbrukets värde för landskapet

och alla delar i detta kommer att belysas bättre. Fysisk planering har inga verktyg för att stimulera jordbruket i sig men det kan definitivt utformas så att den lämnar livsrum och möjligheter till utveckling.

Avslutande diskussion

Under den avslutande rundan fick alla som ville säga ett par avslutande ord. Det framkom en del synpunkter, bland annat de som följer nedan:

- Trevligt möte men en diskussion kring de socioekonomiska förutsättningarna efterlyses.
- Det finns en cykelled i området, vem har ansvaret för underhållet, sophantering etc. kring denna?
- Mötet ses som ett positivt initiativ och upplägget var bra – hur man väljer att se på utvecklingen, som ett hot eller möjlighet, är upp till varje person men besöksstrycket består.
- Jordbruk, naturvård och turism är alla viktiga frågor och svårigheten är att försöka få fram lösningar där alla delar kan samsas på ett bra sätt.
- Landskapet ser ut som det gör idag efter att ha formats av generationers månghundraåriga arbete. För att bevara landskapet som vi är vana att se det krävs att vi fortsätter att använda det även om det måste ske med eftertanke.
- Förändring är inte nödvändigtvis av ondo, den sker hela tiden och måste få ske.
- Ta med er (Länsstyrelsen och Regionen) det som sagts under kvällen och se till att ta tillvara på det. Låt det inte bli en skrivbordsprodukt som bara samlar damm.

Kontaktuppgifter till kvällens medverkande:

Gunilla Lexell: gunilla.lexell@lansstyrelsen.se 0498-29 20 21

Ingunn Tryggvadotter: ingunn.tryggvadotter@lansstyrelsen.se 0498-29 21 37

Gunnar Gustafsson: gunnar.gustafsson@gotland.se 0498- 26 96 15

Beatrice Rydén: beatrice.ryden@lansstyrelsen.se 0498-29 20 39

Tor Sundberg: tor.sundberg@lansstyrelsen.se 0498 – 29 20 14

Peter Landergren: peter.landergren@lansstyrelsen.se 0498- 29 21 19

Magnus Martinsson: magnus.martinsson@lansstyrelsen.se 0498-29 20 05

Britta Johansson: britta.johansson@lansstyrelsen.se 0498-29 20 97

Josefin Walldén: josefin.wallden@lansstyrelsen.se 0498-29 20 86

Cecilia Nygren: cecilia.nygren@lansstyrelsen.se 0498-29 20 58

Övriga länsstyrelserepresentanter:

Ingrid Thomasson: ingrid.thomasson@lansstyrelsen.se 0498-29 20 13

Gabriel Bernhardsson: gabriel.bernhardsson@lansstyrelsen.se 0498-29 21 70

Deltagare:

Catharina Hellström Engström

Ingemar Hemph

Louise Hemph

Hans-Olof Lindby

Ellen Håkansson

Björn Håkansson

Roland Norberg

Jan-Åke Dahlgren

Eleanor Dahlgren

Göran Remén

Inger Remén

Sven Nordberg

Lillemor Norberg

Peet Tüll

Inger Tüll

Roger Öberg

Amy Öberg

Christina Schwan
Olof Schwan
Bert Johnsson
Ulla Lindblom
Kerstin Roskvist
Frej Hägglund
Iwan Wöldern
Andreas Axén
Berit Hägglund
Fredrik Söderström
Per Herlitz
Ingela Birgersson
Susanne Welin Berger
Torsten Bäckstrand
Mats Jansson
Tommy Nordström
Kenneth Broscheit
Bo Holm
Georg Söderström

Jan Muthas
Eva Östman
Gunnar Bendelin
Stig Hellgren
Torsten Christiansson
Bo Jacobsson
Kaj Pettersson
Gustaf Håkansson
Lars-Ulle Gadefors
Ove Olsson
Anders Gadefors
Per-Johan Eriksson
Sten Nordin
Karl-Erik Karlsson
Majvor Engström
Karin Seigerlund
Olof Thomsson
Ove Andersson

Minnesanteckningar från möte om skyddade områden i Kräklingbo skola 2 november 2011

Inledning

Mötet inleddes med att Josefin Walldén, länsstyrelsen, hälsade alla välkomna och berättade kort om bakgrunden till mötet.

På Länsstyrelsen pågår ett projekt för att ta fram en landskapsstrategi på Östergarnslandet. Projektet handlar bland annat om att öka samverkan och dialogen kring landskapet. För att få en god lokal förankring finns en referensgrupp med representanter från området. Vid möten med gruppen har flera aktuella frågor tagits upp och några av dessa rörde skyddade områden. Hur många skyddade områden finns, varför behövs det fler skyddade områden, hur går processen till vid bildandet av naturreservat etc. Syftet med kvällens möte är att besvara så många som möjligt av dessa frågor men också att hämta in synpunkter och skapa en dialog mellan boende och verksamma i området och tjänstemännen på myndigheter och region.

Presentation av medverkande

Britta Johansson från länsstyrelsen som var mötesledare för kvällen presenterade kvällens program. Därefter hölls en presentationsrunda där alla fick chans att berätta vem man är och var man kommer ifrån. De allra flesta var permanentboende på östra Gotland men även företag och organisationer fanns representerade. En kort presentation hölls också av de medverkande från myndigheterna samt vilka sakområden de representerade:

Cecilia Nygren, Länsstyrelsen, reservatsbildning
Ingunn Tryggvadotter, Länsstyrelsen, skötsel av naturreservat
Gunilla Lexell, Länsstyrelsen, landsbygdsprogrammet, betesmarker
Karolina Johansson, Skogsstyrelsen, biotopskydd
Jimmy Holpers, Region Gotland, kommunekolog

Allmän information om skyddade områden

Efter presentationsrundan gick Cecilia Nygren, handläggare på länsstyrelsen med ansvar för reservatsbildning på Gotland, igenom vilka typer av skydd av natur som finns och varför det fortfarande finns behov av att skydda områden. PowerPoint-presentationen som visades medföljer som bilaga till dessa anteckningar. Cecilia visade också ett par exempel på skyddsvärda arter som finns på Östergarnslandet samt en karta över alla områden som är skyddade, naturreservat, biotopskydd och naturvårdsavtal, på Östergarnslandet.

Dialog

När genomgången var klar bjöds det på fika och tillfälle för att prata fritt med de tjänstemän som fanns representerade i mindre grupper. Deltagarna spred ut sig i skolan och diskussionerna på gick under knappt en timme. Kontaktuppgifter till gruppledarna finns sist i dessa anteckningar och det går bra att kontakta dessa för mer information eller om det återstår frågor.

Diskussion

Under den gemensamma diskussionen som följde presenterade respektive gruppledare översiktligt vad som diskuterats i gruppen. Därefter fick deltagarna komplettera om något saknats eller behövde tillföras.

Karolina Johansson berättade att diskussionerna varit väldigt breda och spände över ett stort område. Det diskuterades att det saknas ett mellanting mellan Naturreservat och avverkning där

man skulle kunna ta hänsyn till exempelvis häckningstider. I skogen finns idag hänsyn till örnar genom att boträd ska sparas och störning ska undvikas i samband med avverkning. På Gotland har antalet häckande par av Kungsörn har stigit och bevarandearbetet har varit mycket framgångsrikt här. I dagsläget finns ca 40 häckande par på ön. Vidare pratade gruppen om vad som gäller inom reservatet Gotlandskusten. Det är ett reservat som saknar föreskrifter vilket gör att åtgärder inom reservatet kan ske förutsatt att det inte inverkar på andra skydd såsom till exempel strandskydd, biotopskydd etc. Länsstyrelsen är inte förvaltare av reservatet utan det sköts av berörda markägare längs kusten. Ett problem är att stränderna växer igen och det efterlyses ett åtgärdsprogram för att minska igenväxningen. Som exempel nämnde Sandviken där ungtall är ett bekymmer. Det finns insatser inom LONA där personer har gått samman och ansökt om pengar för att röja strandnära områden, till exempel runt Tofta/Gnisvärd och på Fårö. Karolina berättar att Skogsstyrelsen fått förfrågningar av samfälligheter och sommarboende i stugområden om att få skötselplaner för strandnära områden.

Cecilia Nygren och *Ingunn Tryggvadotter* delade på en grupp där många frågor kring reservat och skötsel av reservaten diskuterades. Cecilia började sammanfattningen med att tacka för ett tips hon fått att marknadsföra reservat som är lämpade för barnfamiljer. Vidare hade det pratats om det faktum att skapandet av fler naturreservat kan ha en baksida, då det kan öka besöksstrycket och att en ökad tillgänglighet också kan bidra till en ökad trafik med husbilar etc. Fler vandringsleder togs upp, till exempel att det vore intressant att ha en i brandområdet för att visa på allt det som sker i naturen efter en sådan händelse. Ingunn berättade om att det finns planer på att röja upp en stig från "Slottet" på Torsburgen och norrut mot utkikstornet i vinter om vädret tillåter. På Östergarnslandet drivs ett Leaderprojekt som har som syfte att ta fram 5 stycken vandringsleder. Via landskapsstrategiarbetet har kontakter med länsstyrelsens naturvårdsbevakare Lena Pettersson skapats och ett lyckat samarbete har kunnat genomföras kring markering, dragnings genom reservat etc. Utkikstornet på Torsburgen är avstängt på grund av bristande underhåll. Restaurering är i nuläget dyrt. Om det beslutas att det ska rivas hoppas länsstyrelsen att få bygga ett trätorn på samma plats, förutsatt att ekonomin tillåter. Det kom även frågor om huruvida det finns planer på fler reservat i området. Det finns det, men just nu sker förhandling med markägarna så ännu går det inte att berätta vilka platser det gäller. Budgeten för att köpa mark för skydd var 2011 8 miljoner kronor och dessa har gått åt. Men även om pengarna tar slut kan det ibland ske nationella omfördelningar som gör det möjligt att få mer pengar under året.

När det gäller de regionala miljömålen som löpte ut 2010 bedöms att arealen som ska skyddas i form av naturreservat vara uppnådd, däremot är målet för biotopskydd och naturvårdsavtal inte uppfyllt. Dessa mål syftade till att fylla det kortsiktiga skyddsbehovet, och när det gäller ett generationsperspektiv finns det fortfarande behov av att fortsätta skydda natur. Detta är också anledningen till att det, trots att miljömålet om skyddad areal i naturreservat är uppfyllt regionalt, kommer att fortsätta att skyddas mark. Det nationellt beslutade arealmålet för Gotland är inte uppfyllt. Siffran för hur mycket skyddad areal som finns i länet inkluderar inte frivilliga avsättningar men den motsvarar uppskattningsvis ca 3 500 hektar (osäker siffra).

Det är mycket av Östergarnslandets yta som är skyddad idag vilket medför konsekvenser för bygden. Målet att skydda mer mark ligger på nationell nivå vilket ofta tar liten hänsyn till privatpersonerna som bor och verkar i området. Samtidigt kan naturreservaten bidra till att locka besökare till området och på så vis bidra till en positiv utveckling för bygden.

Nordvästra hörnet av naturreservatet Hässlebacke växer igen och vägen till Ardre Luke på Torsburgen är dålig. Detta är exempel på bra synpunkter som Ingunn gärna tar emot. Hon efterlyser mer sådan information och välkomnar att alla som vill hör av sig kring liknande frågor.

Gunilla Lexell berättade att det i hennes grupp diskuterats både stort och smått. Stödspecifika frågor på gårdsnivå hade dryftats men också framtiden i och med Landsbygdsprogrammets nya programperiod som börjar 2014. Betesdefinitionen var även den uppe för diskussion.

Jimmy Holpers fick många VA-frågor i sin grupp. Vatten och avlopp är helt avgörande för en bygds utveckling och frågorna kring detta är förstås många. Det går att lösa problematiken med detta utan gå via Regionen, i Herrvik har man till exempel arbetat med en egen lösning som skulle kunna fungera som en referensmodell för fler områden med liknande problem med vatten och avlopp. Något som efterlyses på regionen är en VA-rådgivare. Regionen själva kan inte göra detta eftersom de också är de som ger tillstånden men ett initiativ till en sådan välkomnas.

Utveckling av bygden diskuterades också. Ett stort värde är just natur och kusten i området och kanske behöver inte naturreservaten enbart ses negativt och begränsande utan också som en möjlighet att locka besökare.

Den fördjupade översiktsplanen på Östergarnslandet kommer under 2012. Den kommer att ersätta den äldre plan som finns i området och sträcka sig till 2025 med syftet att få fler att vilja flytta till området. LRF påpekar att det är viktigt för alla med produktionsintresse inom lantbruket att man tar plats i ett tidigt skede i processen. Lantbruket har en viktig roll för livsmedelsförsörjning men även för att hålla landskapet öppet. Initiativ och aktiva markägare välkomnas!

Avslutande runda

Under den avslutande rundan fick alla som ville säga ett par avslutande ord. Sammanfattningsvis verkade mötet vara uppskattat och ett välkommet initiativ men att det nu är viktigt att myndigheterna tar hand om och ger feedback på det som kommit fram på mötet för att kvällen ska kännas meningsfull. Det framkom en del synpunkter, bland annat de som följer nedan:

- Formen för mötet var bra och gav många svar på frågor. Det är bättre att ses och prata om saker i verkligheten för att kunna få en förståelse för varandra.
- Det är möjligt att mötas i det mesta om det bara finns en dialog och därför är sådana här möten viktiga.
- Gränsdragningen för Östergarnslandet, vilka socknar ingår egentligen? Svaret är att det finns olika definitioner och därför kan det variera beroende på sammanhang. Vilken som gäller är dock viktigt att vara tydlig med så att det inte skapas förvirring.
- Naturen är en blandning mellan hävdad mark och ohävdad mark. Det finns många värden även utanför naturreservat vilket är viktigt att inte glömma bort.
- Bra med ren fakta om ärendegången för bildning av reservat och uppmärksammandet av att det ena reservatet inte är det andra likt när det gäller föreskrifter.
- Antalet bofasta har minskat de senare åren och det är något att ta på allvar.
- Även antalet djur i lantbruket minskar snabbt och även det måste tas på största allvar innan de försvinner helt.
- Hur är det med vindkraft på Östergarnslandet? Finns det utpekade områden för vindbruk? Länsstyrelsen och regionen tar med sig frågan och återkommer om detta.

Kvällen avslutades med att Britta tackade alla för att de kom och för alla bra synpunkter om stort och smått.

Tips! För att få veta mer om vad som finns inom utpekade skyddade områden kan man gå in på Skogsstyrelsens hemsida och klicka sig in på Skogens pärlor. Det är en karttjänst där man kan söka rätt på det område man är intresserad av och få veta mer om det.

Länk till information om skogens pärlor:

<http://www.skogsstyrelsen.se/Aga-och-bruka/Skogsbruk/Karttjanster/Skogens-Parlor/>

Länk till karttjänsten för skogens pärlor:

<http://minasidor.skogsstyrelsen.se/skogensparlor/>

Kontaktuppgifter till kvällens medverkande

Gunilla Lexell, Gunilla.lexell@lansstyrelsen.se 0498-29 20 21

Ingunn Tryggvadotter, Ingunn.tryggvadotter@lansstyrelsen.se 0498- 29 21 37

Cecilia Nygren, Cecilia.nygren@lansstyrelsen.se 0498-29 20 58

Britta Johansson, Britta.johansson@lansstyrelsen.se 0498-29 20 97

Josefin Walldén, Josefin.wallden@lansstyrelsen.se 0498-29 20 86

Karolina Johansson, karolina.johansson@skogsstyrelsen.se 0498-25 85 22

Jimmy Holpers, jimmy.holpers@gotland.se 0498-26 93 26

Deltagare

Inge Kahlström

Karl-Olov Kahlström

Lars-Ulle Gadefors

Anders Gadefors

Ove Andersson

Mats Jönsson

Lars Olsson

Ulla Lindblom

Anders Lignell

Kenneth Lundström

Ylva Gottberg

Björn-Erik Lindblom

Ture Lauström

Anna Brandström

Jan Alm

Åke Lauström

Georg Söderström

Gunnar Bendelin

Rickard Hansson

H-O Lindby

Allan Wikström

Per-Martin Andersson

Hans Brandström

Bilaga 6. Skogs- och kulturdag med Kräklingboskola

Skogs- och kulturdag på Torsburgen den 6 oktober 2011

Barn och ungdomar är framtiden för vårt landskap. Det är de som kommer att vårda och nyttja landskapet under nästa generation. Som ett led i landskapsstrategins arbete med att sprida kunskap och intresse att värna landskapet genomfördes en skogs- och kulturdag för alla skolbarn i Kräklingboskola den 6 oktober. Medverkande från Länsstyrelsen var Katarina Amér och Josefin Walldén och från Skogsstyrelsen Karolina Sundblad.

Dagen hölls på Torsburgen, ett naturreservat i barnens omedelbara närhet som även bär på rika kulturlämningar. Barnen åkte skolbuss ut till området och indelades i mindre grupper som innehöll barn från förskoleålder upp till sjätteklass. Tillsammans fick de sedan besöka 20 stycken stationer spridda i skogen. Övningen var hämtad från Skogsstyrelsens satsning ”Skogen i skolan”. Varje station hade en uppgift som skulle lösas av grupperna, det kunde till exempel handla om att åldersbestämma ett träd, beräkna ett träds höjd, lösa matematiska problem. Som hjälp hade barnen sina lärare och även Karolina från Skogsstyrelsen. För att få med den kulturhistoriska dimensionen fanns en station där Katarina från Länsstyrelsens kulturmiljöteam berättade om Torsburgen som plats. Barnen fick själva berätta om vad de visste och hur de uppfattade platsen. De fick även tillfälle att tycka till om de skyltar som håller på att tas fram på länsstyrelsen och som är särskilt riktade till barn. Skyltarna kommer att sättas upp på Stora Karlsö, Galgen i Visby, Blå lagunen och vid Torsburgen till att börja med. Om de får ett positivt genomslag finns planer på att sätta upp dem på fler ställen runt om på Gotland.

Under dagen fanns tid för fikapaus och skolans matpersonal kom ut med korv till lunch. Det gavs ordentligt utrymme för lek och frågor. Rektorn kom också ut och var med en stund. Dagen var mycket uppskattad både av barnen och av lärarna. Som fortsättning på den här aktiviteten kommer kulturmiljöteamet att arbeta vidare med skyltning anpassad för barn samt även med en undersökning om hur fornlämningar uppfattas av barn, vilka platser som är mest spännande och som kan vara intressanta att satsa extra på utifrån ett barnperspektiv.

Bilaga 7. Habitatkartering av Östergarn socken utan naturtypskoder.

Bilaga 8. Habitatkartering av Östergarn socken med naturtypskoder.

